

OMAHOITAJAT
TUNNETYÖSKENTELIJÖINÄ
LASTENSUOJELUYKSIKÖISSÄ

LAHDEN AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipedagoginen lapsi- ja nuorisotyö
Opinnäytetyö
Kevät 2009
Jaana Mäkelä
Marja Mäkelä

Lahden ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma

MÄKELÄ, JAANA & MÄKELÄ, MARJA: Omahoitajat tunnetyöskentelijöinä lastensuojeluyksiköissä

Sosiaalipedagogisen lapsi- ja nuorisotyön opinnäytetyö, 60 sivua, 1 liitesivu

Kevät 2009

TIIVISTELMÄ

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, miten omahoitajat määrittelevät sijoitettujen lasten kanssa tekemänsä tunnetyöskentelyä ja millä tavoin he toteuttavat sitä 5–12-vuotiaiden lasten kanssa. Tutkimuksessa selvitettiin myös kuinka tärkeäksi ja tarpeelliseksi omahoitajat kokevat tunnetyöskentelyn sijoitetun lapsen kannalta ja miten sitä heidän mielestään tulisi kehittää.

Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys muodostui sijoitettujen lasten tunnekokemuksista, tunnetyöskentelystä, johon sisältyy tunnekasvatus sekä sijoitettujen lasten tunteiden ja kokemusten työstäminen sekä omahoitajan roolista tunnetyöskentelijänä. Opinnäytetyö oli kvalitatiivinen tutkimus. Aineisto kerättiin teemahaastattelulla kahdeksaa omahoitajaa neljästä eri lastensuojeluyksiköstä Päijät-Hämeen alueelta. Haastatteluaineisto analysoitiin teemoittelemalla. Teemoiksi muodostuivat omahoitajien määritelmät tunnetyöskentelystä, sijoitettujen lasten tunnetaidot ja tunnekasvatuksen toteuttaminen, sijoitettujen lasten vaikeat kokemukset ja tunteet sekä niiden työstäminen, omahoitajien valmiudet tunnetyöskentelyyn, omahoitajien näkemykset tunnetyöskentelyn merkityksestä lapselle, omahoitajien näkemykset sijoitettujen lasten tunnetyöskentelyn tarpeesta, omahoitajien kehittämistarpeita tunnetyöskentelijöinä ja lastensuojeluyksikön kehittämistarpeita tunnetyöskentelyssä.

Tutkimustulosten perusteella tunnetyöskentely muodostuu tunnekasvatuksesta ja sijoitettujen lasten vaikeiden kokemusten ja tunteiden työstämisestä. Omahoitajat toteuttavat tunnetyöskentelyä monin eri tavoin, erityisesti keskustelun merkitys arjen eri tilanteissa korostuu. Omahoitajat näkevät tunnetyöskentelyn luonnollisena osana työtään ja lastensuojeluyksiköiden arkea sekä ammatillisena tapana toimia. Omahoitajat kokevat tunnetyöskentelyn tärkeäksi sijoitetun lapsen kannalta ja ajattelevat siitä olevan monenlaista hyötyä lapselle. Omahoitajien mielestä heillä itsellään sekä lastensuojeluyksiköissä on joitakin kehittämistarpeita tunnetyöskentelyyn liittyen. Näitä ovat muun muassa ajankäyttö, koulutus, kokemus ja erilaisten tunnetyöskentelyyn tarkoitettujen toiminnallisten menetelmien ja välineiden käyttö.

Avainsanat: tunnetyöskentely, lastensuojelu, omahoitajuus, sijoitetut lapset

Lahti University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

MÄKELÄ, JAANA & MÄKELÄ, MARJA: Omahoitajat tunnettyöskentelijöinä lastensuojeluyksiköissä

Bachelor's Thesis in social pedagogy for
work with children and young people, 60 pages, 1 appendix

Spring 2009

ABSTRACT

The target of this thesis work was to find out how personal nurses define emotional processing which they do with foster care children and in what way they put it into practice with 5–12 year old children. In this survey is also found out how important and necessary emotional processing is to foster care children in personal nurses' opinion and how they think it should be improved.

Theoretical context of this thesis work consisted of emotional experiences of foster care children, emotional processing which includes emotional upbringing and working with foster care children's emotions and experiences and personal nurses' role in emotional processing. The thesis work was qualitative survey. Material was collected by theme interviewing eight personal nurses from four foster care institutions in Päijät-Häme. Interview material was analysed by dividing material in themes. The themes are personal nurses' definitions of emotional processing, foster care children's emotional skills and emotional upbringing, foster care children's difficult experiences and emotions and working with these, personal nurses' capacity for emotional processing, personal nurses' opinion about importance of emotional processing for child, foster care children's need for emotional processing in personal nurses' opinion, personal nurses' needs to improve in emotional processing and foster care institutions' needs to improve in emotional processing.

On grounds of survey results emotional processing consists of emotional upbringing and working with foster care children's difficult experiences and emotions. Personal nurses carry out emotional processing in many different ways, especially importance of discussion in everyday situations is underlined. Personal nurses think that emotional processing is a natural part of their work and foster care institutions' everyday life and professional way to act. Personal nurses think that emotional processing is important to foster care children and it helps children in many ways. Personal nurses think they and foster care institutions have some improvement needs in emotional processing. Some of those are time consumption, education, experience and the use of different functional methods and tools involving emotional processing.

Key words: emotional processing, child protection, personal nursering, foster care children

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TUNNETYÖSKENTELY SIOITETTUIJEN LASTEN KANSSA	3
2.1	Tunteet ja niiden kehitys	3
2.2	Sioitettujen lasten vaikeat tunnekokemukset ja niiden vaikutus lapseen	4
2.3	Tunnetyöskentely – tunnekasvatusta ja tunnekokemusten työstämistä	8
2.3.1	Tunnetaidot ja tunnekasvatus	8
2.3.2	Sioitettujen lasten tunnekokemusten työstäminen ja arjen terapeuttisuus lasta suojaavana tekijänä	11
2.3.3	Toiminnallisuus tunnetyöskentelyssä	14
2.3.4	Tunnetyöskentely tässä tutkimuksessa	16
3	OMAHOITAJA TUNNETYÖSKENTELIJÄNÄ	17
3.1	Omahoitajana lastensuojeluyksikössä	17
3.2	Omahoitajan ja lapsen välinen suhde	18
3.3	Omahoitaja kasvattajana	19
3.4	Omahoitajan rooli tunnekasvatuksessa	20
4	TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT	21
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	23
5.1	Kohderyhmän esittely	23
5.2	Tutkimusmenetelmä ja aineistonkeruu	24
5.3	Aineiston käsittely	26
6	TULOSTEN ESITTELY	29
6.1	Omahoitajien määritelmät tunnetyöskentelystä	29
6.2	Sioitettujen lasten tunnetaidot ja tunnekasvatuksen toteuttaminen	30
6.3	Sioitettujen lasten vaikeat kokemukset ja tunteet sekä niiden työstäminen	34
6.4	Omahoitajien valmiudet tunnetyöskentelyyn	38
6.5	Omahoitajien näkemykset tunnetyöskentelyn merkityksestä lapselle	39

6.6	Omahoitajien näkemykset sijoitettujen lasten tunnettyöskentelyn tarpeesta	40
6.7	Omahoitajien kehittämistarpeita tunnettyöskentelijöinä	42
6.8	Lastensuojeluyksiköiden kehittämistarpeita tunnettyöskentelyssä	43
7	YHTEENVETO	44
7.1	Omahoitajien määritelmät tunnettyöskentelystä	44
7.2	Omahoitajien tavat toteuttaa tunnettyöskentelyä	45
7.3	Omahoitajien näkemykset tunnettyöskentelyn merkityksestä sijoitetun lapsen kannalta	50
7.4	Tunnettyöskentelyn kehittäminen	51
8	POHDINTA	52
	LÄHTEET	56
	LIITE	

1 JOHDANTO

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on Suomessa kasvanut viime vuosina 2–5 prosenttia vuodessa (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2009a). Lastensuojeluyksiköihin sijoitettujen lasten määrä on kasvanut, kun taas perhesijoitusten määrä on laskenut (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2009b). Tutkimusten mukaan sijoitetuilla lapsilla on selkeästi enemmän tunne-elämän ja käyttäytymisen häiriöitä kuin lapsilla yleensä. Sijoitettujen lasten traumaattiset kokemukset ja häiriöt kiintymyssuhteissa ovat vaikuttaneet jo varhain lapsen tunne-elämän kehitykseen. (Niemelä 2005, 64.)

Lapset on sosiaali- ja yhteiskuntapoliittisessa tutkimuksessa alettu nähdä tahtovina ja tuntevina toimijoina. Bardyn (1998) mukaan lapsia ei nähdä enää vain avuttomina vastaanottajina. Lapsuuskäsityksen muuttumisen myötä on ryhdytty pohtimaan, miten lasten omasta näkökulmasta käsin voitaisiin tehdä heidän todellisuutensa sekä lapsuus näkyväksi ja mitä lapsilähtöisyys lastensuojelussa voisi olla. (Välivaara 2004, 11.) Lasten osallistamisen tehostamisen tarve on osaltaan vaikuttanut uuden lastensuojelulain (417/2007) syntymiseen. Uudella lailla halutaan lisätä lapsen osallisuutta ja tuoda lapsen omaa ääntä kuuluviin päätöksenteossa. Lapsella on oikeus osallistumiseen, mielipiteen ilmaisuun ja kuulluksi tulemiseen sekä oikeus saada tietoa häneen liittyvistä asioista ja vaikuttaa niihin. (Taskinen 2007, 7–8.)

Tutkimuksemme aiheena on lastensuojeluyksiköiden omahoitajat tunnetyöskentelijöinä. Tarkoituksenamme on selvittää omahoitajien näkemyksiä tunnetyöskentelystä sijoitettujen lasten kanssa sekä sen tärkeydestä. Tarkoituksena on selvittää myös, miten omahoitajat tunnetyöskentelyä toteuttavat ja miten sitä heidän mielestään voisi kehittää. Aiheen valintaan vaikutti aiheen ajankohtaisuus sekä oma mielenkiintomme aihetta kohtaan. Sijoitettujen lasten ja etenkin laitossijoitusten määrän kasvu sekä sijoitetuilla lapsilla ilmenevät tunne-elämän häiriöt tekevät aiheestamme ajankohtaisen ja yhteiskunnallisesti merkittävän. Tunnetyöskentelyn avulla voidaan

tukea ja auttaa juuri näitä lapsia, joilla on tunne-elämän häiriöitä ja traumaattisia kokemuksia.

Oma mielenkiintomme aiheeseen heräsi jo ollessamme opintoihimme kuuluvassa harjoittelussa, jonka molemmat suoritimme lastensuojeluyksikössä. Harjoittelussa huomasimme, että monilla sijoitetuilla lapsilla on yllättävänkin vaikeita kokemuksia takanaan. Tunnetyöskentelyn tarve näkyi lapsissa mielestämme monenlaisena oireiluna. Tunnetyöskentelyyn olisikin tärkeää mielestämme kiinnittää enemmän huomiota ja toteuttaa sitä ihan lastensuojeluyksiköiden arjessa.

2 TUNNETYÖSKENTELEY SIOITETTUIEN LASTEN KANSSA

2.1 Tunteet ja niiden kehitys

Tunteet ovat sisäisesti koettuja tuntemuksia, jotka tulevat esiin toiminnassamme (Puolimatka 2004, 22). Tunteet ovat keskeinen osa persoonaamme ja inhimillistä todellisuutta. Ne ohjaavat ajatuksiamme ja vaikuttavat olotilaamme. Tunteiden kautta välitämme muille ihmisille tietoa itsestämme. Tunteiden havaitseminen, ilmaiseminen, työstäminen ja tulkitseminen ovat osa ihmisenä olemista. (Kemppinen 2000, 1.)

Tunteet vaikuttavat elämämme kaikilla osa-alueilla. Ne peilaavat tarpeitamme ja antavat halun kehittyä ja kasvaa. Tunteiden avulla voimme ymmärtää itseämme ja toisia paremmin. Koemme monenlaisia tunteita joka päivä ja ne voivat vaihdella myönteisestä kielteiseen. Voimme myöntää kokemiemme tunteiden olemassaolon tai kieltää ne. Itse kuitenkin päätämme, miten tunteemme ilmaisemme. (Wright & Oliver 1998, 7.)

Kaikki eivät ymmärrä tunteita samalla tavalla, vaikka jokainen meistä niitä jokapäiväisessä elämässään kokeekin. Tämä johtuu osittain siitä, että kulttuuri ja kasvatus vaikuttavat tunteiden ilmaisemiseen ja tulkitsemiseen. Kasvatus on osa kulttuuria ja se määrittää paljolti, minkä merkityksen tunteille annamme. Eri kulttuureissa omaksumme erilaisia tapoja tulkita ja ilmaista tunteita. (Puolimatka 2004, 19.) Kulttuuri ei vaikuta vain tunteiden ilmaisutapoihin, vaan se määrittelee myös, mitkä tunteet ovat sopivia ja sallittuja (Keltikangas-Järvinen 2000, 153).

Syntymästämme asti meillä on kyky tunkea tunteita, tämä kyky on sisäänrakennettu ja ihmisille tyypillinen ominaisuus. Ensimmäiset kokemamme tunteet ovat niin sanottuja perustunteita. (Tamminen 2004, 27.) Nämä ensimmäiset kokemamme tunteet perustuvat pitkälti perustarpeiden tyydyttämiseen, pieni vauva ei kykene tuntemaan vielä eriytyneitä tunteita. Vähitellen vauvan tunteet alkavat eriytyä. Ensin lapselle ilmaantuvat mielihyvän ja mielihänen tunteet, ja hieman myöhemmin kiin-

tymyksen tunne, ensin aikuisiin ja sitten myös muihin lapsiin. Pienen lapsen tunne-elämä keskittyy lähinnä oman itsensä tuntemiseen, lapsen tunteita ohjaavat pääasiassa itsekkeiset tarpeet. Noin seitsemän vuoden iässä lapsen tunne-elämän kehitys voimistuu, tällöin lapselle muodostuu kyky empatiaan, eli lapsi kykenee huomioidaan myös muiden tunteet. Tunne-elämän kehitykseen kuuluu herkkyykskausia, nämä kaudet ilmenevät varhaislapsuudessa, murrosiässä ja sitä seuraavassa identiteettikriisissä. Herkkyykskausien aikana lapsi tai nuori on erityisen vastaanottavainen tunnekasvatukselle. (Kempinen 2000, 3.)

2.2 Sijoitettujen lasten vaikeat tunnekokemukset ja niiden vaikutus lapseen

Lastensuojelun sijaishuollossa olevat lapset ovat yleensä joutuneet kohtaamaan useita traumoja ja haavoittavia kokemuksia sekä erokokemuksia. Nämä kokemukset vaikuttavat negatiivisesti lapsen hyvinvointiin ja ovat riskitekijöitä lapsen normaalille kehitykselle ja kasvulle. Tutkimusten mukaan lapsuudessa koetut traumat ovat yhteydessä emotionaalisiin sekä sosiaalisiin ongelmiin lapsuus- ja aikuisiällä. Traumoista kärsineet lapset saattavat ajautua aikuisiällä muita useammin esimerkiksi päihdeiden väärinkäyttöön sekä rikollisuuteen ja he kärsivät myös muita useammin psyykkisistä häiriöistä. (Välivaara 2004, 13, 61.)

Yleisiä sijoitettujen lasten traumaattisia kokemuksia ovat vanhempien päihderiippuvuus ja mielenterveysongelmat, perheväkivalta, heitteillejättö, turvattomuus sekä hyväksikäyttö. Usein nämä kokemukset ylittävät lapsen ymmärryksen ja hallintakyvyn. (Välivaara 2004, 14.) Nämä traumaattiset kokemukset järkyttävät lasta ja muuttavat lapsen turvallisuuden tunnetta. Ne häiritsevät normaalia elämää ja haavoittavat lasta fyysisesti tai psyykkisesti. Traumaattisuutta lisää myös se, että lapsella itsellään ei ole mahdollisuutta kontrolloida tai vaikuttaa tilanteeseen. (Holmberg 2003, 22.) Aiempien traumaattisten kokemusten lisäksi myös sijoitus itsessään on lapselle kriisi. Lapsi kokee monia menetyksiä joutuessaan sijoitetuksi, vaikka sijoitus olisikin parempi vaihtoehto aiemmille vahingoittaville olosuhteille. (Holmberg & Hakkarainen 2002, 4.)

Traumaattiset kokemukset jättävät jälkensä lapsen tunne-elämään (Välivaara 2004, 15). Lapsen tunne-elämän kehityksen vaurioituminen ilmenee muun muassa kykenemättömyytenä tulla toimeen erilaisten tunteiden, niin negatiivisten kuin positiivistenkin kanssa. Tällaisen lapsen on vaikea sietää erilaisia tunteita eikä hän osaa suhtautua niihin, koska aikuinen ei ole kyennyt opettamaan lapselle tunnetaitoja lapsen ollessa pieni. Näin ollen lapselle ei ole kehittynyt käsitystä eri tunteiden sisällöstä ja siitä, miten niiden kanssa voi selvitä. Tunteiden sanallinen ilmaisu voikin olla hyvin niukkaa ja puutteellista. Tunteiden itsesäätelykyky kehittyy vain vuorovaikutuksessa toiseen, jaettujen tunteiden ja kokemusten kautta. (Tuovila 2008, 40.) Tunne-elämän vaurioituminen voi ilmetä myös niin, että lapsi pyrkii käyttäytymään hyvin aikuismaisesti eri tilanteissa tai taantuu aiemmalle kehitystasolle. Lapsi siis hakee turvaa hyväksi ja turvalliseksi kokemastaan kehitysvaiheesta. Aikuismaisella käytöksellään lapsi saattaa myös pyrkiä suojelemaan itseään ja vanhempiaan, jolloin lapsi on vaarassa kadottaa yhteyden omiin tunteisiinsa. Vaikka lapsi ei näkisikään yhteyttä käyttäytymisessään ja tukahdutetussa traumassaan, tästä aiheutuvat tunteet pyrkivät silti pintaan. (Välivaara 2004, 15–16.)

Sinkkosen ja Kallandin (2001) mukaan sijaishuollossa olevan lapsen kiintymyssuhde vanhempiin on usein kehittynyt poikkeusolosuhteissa turvattomaksi, mikä on uhka lapsen normaalille kasvulle. Kiintymyssuhteen ongelmat ja käsittelemättömät traumat näkyvät lapsessa usein epäsosiaalisuutena, ongelmakäyttäytymisenä ja erilaisina tunne-elämän ongelmina, jotka altistavat psyykkisille häiriöille. (Välivaara 2004, 17–18.) Kaikilla ihmisillä on kuitenkin tarve kiintymyssuhteeseen, tarve luoda suhteita toisiin ihmisiin. Jos tämä perustarve ei täyty, siitä aiheutuu paljon turvattomuutta, joka ilmenee epätoivona, suruna ja ahdistuksena. Yleensä lapsen kiintymyssuhde aikuiseen kehittyy jo varhain. Jos kiintymyssuhde jää puutteelliseksi, esimerkiksi lapsen hoivan ja turvallisuuden tarpeisiin ei vastata, on suuri todennäköisyys, että lapsella ilmenee ongelmia tunne-elämässä, ihmissuhteissa, itsesäätelyssä sekä kognitiivisessa kehityksessä. Myös motoriikka ja oman kehon tuntemus voivat olla puutteellisia. Lastensuojelun piiriin kuuluvissa perheissä esiintyy usein lapsen fyysistä tai psyykkistä laiminlyöntiä tai kaltoinkohtelua, nämä vahingoittavat

lapsen kiintymyssuhteita ja sitä kautta lapsen tasapainoista kehitystä. Laiminlyön-
nistä huolimatta lapsi voi muodostaa kiintymyssuhteen vanhempiinsa, tämä kiinty-
myssuhde on luonteeltaan kuitenkin pakonomaista ja turvatonta. Koska lapsi ei
osaa muitakaan vaihtoehtoja, hän hakee hoivaa ja turvaa laiminlyövil-
tä vanhemmil-
taan. Joissakin tapauksissa lapsi ei koskaan kykene muodostamaan kiintymyssuh-
detta toiseen ihmiseen. Esimerkiksi, jos lasta on ensimmäisten ikävuosien aikana
siirretty eri paikkojen välillä, eikä hän ole ehtinyt kiinnittyä kehenkään, voi kiinty-
myssuhteen muodostaminen muihin tulevaisuudessakin olla ongelmallista. Kiinnit-
tymättömät lapset ovat olemukseltaan joko tahdottomia ja apaattisia tai pitävät
valikoimatta kaikkia ystävinään. (Saarnio 2004, 244–247.)

Lapsuudessa ilmenevät psyykkiset häiriöt liittyvät useimmiten tunne-elämän kehi-
tykseen. Psyykkiset häiriöt voidaan luokitella sisäistettyihin ja ulkoistettuihin häiri-
öihin. Sisäistetyt häiriöt ilmenevät usein masentuneisuutena, ahdistuneisuutena ja
voimakkaina pelkotiloina ja ulkoistetut häiriöt puolestaan näkyvät ulospäin kohdis-
tettuina vihan purkauksina, esimerkiksi tuhoamisena, varasteluna ja muuna häiriö-
käyttäytymisenä. Pojille tyypillisimpiä ovat ulkoistetut oireet, kun taas tytöille si-
säistetyt oireet. Etenkin pojilla on leikki- ja kouluiässä suuri riski sairastua emotio-
naalis pohjaisiin mielenterveyshäiriöihin. Laiminlyödyillä lapsilla mielenterveyson-
gelmien riskiä lisää se, että heillä on yleensä tavallista huonompi minäkäsitys ja
itsetunto. Kun lapsen tarpeet jäävät huomiotta tai kun niihin vastataan puutteelli-
sesti, lapsi kokee, ettei hän ole tärkeä ja rakastamisen arvoinen, eivätkä hänen tun-
teensa ole tärkeitä. (Holmberg 2003, 23–24.)

Vaikeat kokemukset ja ongelmallinen kiintymyssuhde vanhempiin vaikuttavat lap-
sen hyvinvointiin ja kehitykseen negatiivisesti. Siksi nämä lapset tarvitsevatkin omi-
en tunteidensa ja kokemustensa työstämistä sekä erityistä tukea. Sijoitetuilla lapsil-
la traumaattisten kokemusten vaikutukset ilmenevät etenkin emotionaalisina ja so-
siaalisina ongelmina sekä käyttäytymishäiriöinä. Näillä ongelmilla on myös todettu
olevan yhteys psyykkisten häiriöiden syntyyn. Sijoitetut lapset ovat saattaneet jou-
tua elämään pelon ja laiminlyötyjen tarpeiden keskellä ilman iloa, huolettomuutta ja
normaalia kasvua tukevia leikkejä. Tämän takia ajattelun ja tunne-elämän kehitys

voi viivästyä, eikä lapsilla ole ikätovereidensa tasoista kapasiteettia käsitellä vaikeita tunteita ja kokemuksia. Lapset eivät myöskään välttämättä osaa tunnistaa ja nimetä näitä vaikeita tunteitaan, kuten häpeää, syyllisyyttä ja pelkoa. Puutteellisten tunnetaitojen takia lapset kokevat nämä tunteet epämääräisenä pahana olona. Toiset lapset purkavat pahaa oloaan aggressiivisella käyttäytymisellä, toiset taas sulkeutuvat. Osa lapsista peittelee tunteitaan, koska he ovat eläneet ympäristössä, joka ei salli vapaata tunteiden ilmaisua. Vaikeat elämäkokemukset, puutteellinen tunne-elämän kehitys ja vahingoittava tunneympäristö aiheuttavat lapsille usein huonon itsetunnon ja negatiivisen minäkäsityksen. (Holmberg & Hakkarainen 2002, 3–4.)

Käsitlemättöminä vaikeat elämäkokemukset murtavat lasta hiljalleen ja huomaamatta. Kipeiden asioiden noustessa pintaan lapsi kokee ahdistusta, mutta ei osaa välttämättä purkaa sitä. Käsitlemätön trauma ilmenee esimerkiksi ongelmina sosiaalisissa suhteissa, käyttäytymisessä ahdistuneisuutena sekä leikeissä. Hyvin usein nämä oireet tulkitaan negatiivisesti, ympäristö esimerkiksi leimaa lapsen koulukiusaajaksi tai ongelmakäyttäytyjäksi. Kielteisistä tulkinnoista syntyy negatiivinen kehä: lapsi käyttäytyy huonosti kokiessaan olevansa huono ja voidessaan huonosti, muut ruokkivat negatiivisella palautteella lapsen negatiivista käsitystä itsestään ja lapsi käyttäytyy entistä huonommin. Negatiivisen kehän myötä lapsen itsetunto ja omanarvontunne katoavat. Läpikäymättömät traumaattiset kokemukset vaikuttavat myös aikuisiällä, niiden oireet naamioituvat esimerkiksi psyykkisiksi ongelmiksi, päihteiden väärinkäytöksi, ihmissuhdeongelmiksi ja rikolliseksi käyttäytymiseksi. Painavan emotionaalisen taakkansa takia lapsi on siis vaarassa syrjäytyä. (Holmberg 2003, 30–31.)

2.3 Tunnetyöskentely – tunnekasvatusta ja tunnekokemusten työstämistä

2.3.1 Tunnetaidot ja tunnekasvatus

Kaikki tunteet ja tunnetaidot ovat sisäänrakennettuina ihmiseen, niitä täytyy vain oppia kuuntelemaan, käyttämään ja käsittelemään. Kaikkien on aloitettava alusta omien tunteidensa kanssa kasvaminen. Lapsen tulevaisuuden kannalta tunnetaitojen oppiminen on jopa tiedollista oppimista ja tiedon hankintaa tärkeämpää. Toimiva tunnepohja on edellytyksenä tulokselliselle oppimiselle. Lapsi ei voi kuitenkaan itsenäisesti oppia tunnistamaan, hallitsemaan ja käsittelemään tunteitaan, vaan aikuisella on tässä tärkeä rooli. Aikuisen tehtävä on opettaa, tukea ja olla esimerkkinä. Lapsen tunnetaitojen oppimiselle tärkeitä aikuisia ovat vanhempien lisäksi myös muut aikuiset lapsen eri elämämpiireistä. Jotta lapsi oppii jäsentämään ja säätelemään olemistaan ja käyttäytymistään eri tilanteissa, hän tarvitsee aikuisen mallia ja mahdollisuuden jakaa tunteitaan eri rooleissa olevien ja erilaisten aikuisten kanssa. Jakamalla tunteita aikuisen kanssa, katsomalla, samaistumalla ja kokemalla, lapsi oppii tunnetaitoja. (Isokorpi 2004, 127, 129.)

Tärkein tunnetaito on kiintymyksen tarve. Tämän tunnetaidon lapsi oppii jo varhain syntymänsä jälkeen. Kiintymyksen tarpeessa on kysymys perusturvallisuudesta. Lapsi tarvitsee aikuisen kiintymystä ja mahdollisuuden kiintyä läheiseen aikuiseen. Tärkeää kiintymyssuhteen muodostumisessa on pysyvät ja lämpimät ihmissuhteet sekä psyykkisesti turvallinen ympäristö. Kiintymyksen taito on lapsen tulevaisuutta ajatellen olennainen taito, sillä sen myötä pysyvien ja syvästi ihmissuhteiden rakentuminen on mahdollista. (Isokorpi 2004, 132.)

Kiintymyksen tunteen kanssa samanaikaisesti lapsuudessa ja nuoruudessa kehittyy itsetunto. Itsetunto ohjaa ajatuksiamme ja toimintaamme, ja se muodostuu vuorovaikutussuhteissa. Lapsi oppii ilmaisemaan tunteitaan, jos hän on saanut hyvän perustan itsetuntonsa kehittämiseksi. Samalla lapsi oppii sosiaalisia taitoja, jotka ovat yhteydessä positiiviseen minäkuvaan ja itsearvostukseen. (Isokorpi 2004,

133.)

Erialaisten tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen on tärkeä taito, sillä tunteita, joita ei ymmärrä ja joista ei pysty keskustelemaan, ei myöskään voi hallita. Eri tunteiden nimeämisen taito helpottaa oman elämän ohjaamista. Onkin siis tärkeää keskustella tunteista ja opettaa niiden tunnistamista. Tähän kaikkeen lapsi tarvitsee aikuisen apua. (Cacciatore 2008, 10.) Aikuinen nimeää lapsen tunteita. Tunteiden nimeämisen lisäksi on hyvä, että aikuinen reagoi omilla tunteillaan lapsen käytökseen. On myös hyvin tärkeää, että lapsen kanssa keskustellaan tunteista, sekä siitä, millaisiksi lapsi ja aikuinen tunteen kokevat. Keskustelun myötä lapsen ymmärrys tunteiden syistä ja aiheuttajista kasvaa. (Isokorpi 2004, 129–130.)

Tunteet on hyvä kokea ja tuoda esiin, lapsella tulee aina olla mahdollisuus tunteiden näyttämiseen. Lapselta ei tule kieltää tunteiden kokemista eikä hänen tunteitaan saa vähätellä. (Cacciatore 2008, 11.) Jos aikuinen järjestelmällisesti kieltää lapselta tunteiden näyttämisen, tarvitsee lapsi tulevaisuudessa voimakkaita tunneärsykeitä, kuten päihkeitä ja väkivaltaa, tunteiden kokemiseen ja näyttämiseen (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 31). Lapsen on siis tärkeä kokea ja tuntea kaikenlaisia tunteita. Kyky kokea, nähdä ja vastaanottaa erilaisia tunteita auttaa lasta voimaan paremmin. On tärkeää, että lapsi oppii tunnistamaan mielipahantunteen ja kertoo tästä myös aikuiselle. Näin lapsi pystyy kehittämään suremisen ja pettymyksen käsittelykykyään. Aikuisen ja lapsen on hyvä yhdessä pohtia, mikä aiheutti mielipahan lapselle. Keskustelun avulla lapsi pystyy ymmärtämään itseään ja muita. (Isokorpi 2004, 129–130.)

Tunteiden avoin ilmaiseminen on tunteiden hallintaa. Kaikilla on oma tapansa käyttää tunnetaitoja, sillä ne ovat osa persoonallisuuttamme. Itselle luonnollisin tunteiden ilmaisu- ja kokemistapa on myös paras. Lapsella tunteet vaihtelevat nopeasti ja ne ovat pinnassa. Tunnetaitojen hallinta onkin hetkessä elämistä. Hiljalleen lapsi oppii tunteiden hallintaa, joka tilanteessa ei voi näyttää omia tunteitaan, myös taito hillitä tunteita on tärkeä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tunteita pitäisi salata tai torjua liiallisesti. (Isokorpi 2004, 129–130.) Pitkään jatkuva ja liiallinen tunteiden

salaaminen on lapselle vahingollista (Cacciatore 2008, 11).

Tunnekasvatuksella on olennainen ja tärkeä merkitys lapsen kehityksessä. Tunnekasvatuksen perusta muodostuu riittävästä rakkauden ja huomion osoittamisesta. Tunteiden havaitseminen ja niiden hallinta ovat tunnekasvatuksen tärkeimmät tekijät. Tunteiden havaitseminen tarkoittaa tietoista tarkkailua ja tulkintaa, siitä mitä tunnemme ja mitä näistä tunteista ajattelemme. Tunteiden hallinta puolestaan on kyseiseen tilanteeseen sopivien tunteiden ilmaisemista ja niiden voimakkuuden oikeaa säätelyä. (Kemppinen 2000, 4.)

Tunnekasvatus pohjautuu tunnerehellisyyteen. Tunnerehellisyydellä tarkoitetaan lapsen ja aikuisen molemminpuolista tunteiden rehellistä ja aitoa ilmaisua. Tunnerehellisyyden kautta lapsen ja aikuisen välinen luottamus kasvaa ja vuorovaikutus paranee. Se myös kehittää lapsen itsetuntoa ja edesauttaa tasa-arvoisten ihmissuhteiden syntymistä. Tunnerehellisyyden avulla lapsi oppii empatian taitoja. Näiden taitojen avulla lapsi oppii toimimaan sosiaalisissa suhteissa. Positiivinen palaute lisää empatiataitoja, mutta lapsi oppii myös virheidensä kautta. Lapsen empatiataitojen kehittymisessä tärkeää onkin, että lapsi saa olla erehtyväinen, lapsen syyttely ja vähätteleminen heikentävät empatiakyvyn kehittymistä. Lapselle tulee antaa tilaa ilmaista yksilöllisesti tunteitaan, aikuisen ei tulisi ohjata lapsen tunteita liikaa, eikä myöskään lokeroida tunteita oikeisiin ja väriin. Tunnerehellisyyteen kuuluu uskallus näyttää ja kokea tunteensa rehellisesti. Lapsella on kaikenlaisia tunteita ja olennaista onkin, että lasta ei hylätä, vaikka hänen tapansa ilmaista tunteita olisi ei-toivottava. (Isokorpi 2004, 133–135.)

Tunnekasvatusta on mahdollista toteuttaa koko lapsuus- ja nuoruusiän ajan ja sen avulla opitaan tunne- ja empatiataitoja. Tarkoituksena tunnekasvatuksessa on läheisten ihmissuhteiden muodostaminen. Tunnekasvatus on erityisen tärkeää, sillä sitä ei voi muulla kasvatuksellisella tekijällä korvata. Tunteet vaikuttavat valintoihimme enemmän kuin järki, ne ovat myös laajin yksittäinen kokemisen alueemme. Kokemusmaailma vaikuttaa meihin enemmän kuin rationaalinen ajattelu. (Kemppinen 2000, 4–5.)

2.3.2 Sijoitettujen lasten tunnekokemusten työstäminen ja arjen terapeutisuus lasta suojaavana tekijänä

Lastensuojelun piirissä on keskusteltu paljon siitä, ettei lapsen tulisi olla pelkkä toimenpiteiden kohde, vaan hänet tulisi huomioida lastensuojelutyön subjektina. Tutkimusten mukaan lasten kykyä tulkita omaa elämäänsä ja kokemuksiaan sekä tuoda tätä tietoa esiin aliarvioidaan edelleen liian usein lastensuojelun eri alueilla. Orasen (2001) mukaan usein aikuiset vastaavasti yliarvioivat lapsen selviytymiskykyä, lasta pidetään sopeutumiskykyisempänä kuin hän todellisuudessa onkaan. Ritala-Koskisen (2001) mukaan lapsen ajattelu- ja ymmärryskykyä pidetään liian kehittymättömänä omien ajatusten erittelyyn sekä luotettavan tiedon tuottamiseen omasta elämästä ja kokemuksista. Liian usein ajatellaan sijoituksen jo sinällään riittävän korjaamaan lapsen elämäntilanteen. Jos lapsella ei ole selvää terapian tarvetta, lapsen kokemukset saattavat jäädä huomiotta sekä käsittelemättä. Lastensuojelun piirissä onkin noussut esiin kysymys siitä, miten lapsen tunteita ja elämäkokemuksia voisi työstää muutenkin kuin lastenpsykiatristen palveluiden avulla. (Väliavaara 2004, 10, 18, 61.)

Lastensuojelun sijaishuollossa oleva lapsi on lähes aina joutunut kohtaamaan erilaisia vaikeita kokemuksia. Lapsi tulee nähdä aina osallisena, eikä vain sivustaseuraajana, koska nämä vaikeat elämäkokemukset vaikuttavat aina lapseen. Orasenkin (2001) mukaan lapsella on kiinteä suhde kodin tapahtumiin, eikä häntä voida nähdä irrallisena perheestään. Lapsi voi ilmaista pahaa oloaan monella eri tavalla. Tunteidensa ja kokemustensa työstämiseen lapsi tarvitsee aikuisen, joka kykenee kohtaamaan lapsen kokemukset ja tunteet sekä tukemaan lasta arjen eri tilanteissa. Saadessaan jakaa kokemaansa aikuisen kanssa lapselle muodostuu tunne kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. (Väliavaara 2004, 10–11.)

Emotionaalinen tuki, vastavuoroinen vuorovaikutus ja tasapainoinen kasvuympäristö auttavat vaikeita elämäkokemuksia kohdannutta lasta kasvamaan ja kehittymään. Vaikeat elämäkokemukset vaikuttavat lapseen negatiivisesti ja näiden negatiivisten vaikutusten lieventämiseksi lapsi tarvitseekin erityistä tukea. Tämä ei kui-

tenkaan tarkoita sitä, että kaikki lastensuojelun sijaishuollossa olevat lapset tarvitsivat terapiaa. Jokaisella sijoitetulla lapsella tulisi kuitenkin olla mahdollisuus psykososiaaliseen tukeen ja kokemusten purkamiseen turvallisessa ympäristössä. Lapsella on sitä paremmat edellytykset selviytyä vaikeista kokemuksistaan, mitä kokonaisvaltaisempaa hänen saamansa tuki on ja mitä yhdenmukaisemmista menetelmistä tuki muodostuu. Myös suojaavat, hyvät kokemukset auttavat lasta selviytymään ja kehittymään emotionaalisissa ja sosiaalisissa taidoissa sekä luomaan eheämmän identiteetin. Lapsen itsetuntemus lisääntyy, minäkuva vahvistuu ja tulevaisuuden kuva selkiintyy, kun lapsella on mahdollisuus tutustua itseensä ja elämäntarinaansa. (Välivaara 2004, 11, 19.)

Lapsi tarvitsee tietoa asioista, jotka koskevat häntä, koska tiedon myötä hänen turvallisuutensa lisääntyy ja ahdistuksensa sekä epävarmuutensa lieventyvät (Holmberg & Hakkarainen 2002, 4). Lapsen kanssa on tärkeä keskustella sijoitukseen johtaneista syistä ja sen aiheuttamista tuntemuksista lapsen kehitystaso huomioiden. Vaikeissa olosuhteissa elänyt lapsi ei vaurioidu siitä, että hänelle kerrotaan tosiasiat sijoituksesta. Sen sijaan käsittelemättöminä nämä asiat jäävät lapsen mieleen jäsentymättöminä ja lapsi antaa tapahtumille omia merkityksiä. Lapsi saa selkeämmän ja todellisemman kuvan asioista aikuisen avustuksella. Asioiden työstämisen avulla lapsi saa jäsentyneemmän kuvan traumaattisista kokemuksistaan ja säilyttää kosketuksen tunteisiinsa. Monesti lapsi kokee myös syyllisyyttä ja häpeää sijoituksestaan. Näistä tunteista vapautuminen ja oman elämänhistorian ymmärtäminen antavat lapselle uskoa tulevaisuuteen sekä tukevat normaalia kasvua ja kehitystä. Paras tuki lapselle on turvallinen kasvuympäristö, jossa lapsi voi vapaasti ilmaista tunteitaan ja kokemuksiaan sekä häntä rohkaistaan siihen. Jos vaikeista asioista puhumista vältellään, ongelmat voivat vaikeutua ja kasautua entisestään. Tukeakseen lapsen kehitystä aikuisella tulisi olla tietoa lapsen ongelmista sekä voimavaroja niiden käsittelyyn. Lyytisen (2002) mukaan tärkeitä lapsen kehitystä tukevia tekijöitä ovat varhaisen tuen ja kuntoutuksen mahdollisuus ja lapsen huomioiva vuorovaikutus. (Välivaara 2004, 12–13, 15–16.)

On tärkeä muistaa myös, että terapeutin arki on yksi keskeinen lapsen kehitystä tukeva tekijä (Välivaara 2004, 12). Arjen pienet toimintatavat ja ratkaisut muodostavat kokonaisuuden, joka on olennainen osa lapsen hoitoa ja kasvatusta. Näitä eri toimintatapoja ja ratkaisuja ovat muun muassa ruokailutilanteet, nukkumisjärjestelyt, keskustelutavat, arjen rytmit, ilmapiiri ja aikuisten läsnäolo. (Niemelä 2005, 70.) Vaikka usein ajatellaankin, että vain terapialla voidaan auttaa traumaattisia kokemuksia omaavaa lasta, tulisi kuitenkin nähdä arjen terapeuttisuus ja hoidollisuus mahdollisuutena auttaa ja tukea lasta. (Tuovila 2008, 55). Arjen pyöryksessä unohtuu helposti yksittäisten tekojen suuri merkitys lapsen hyvinvoinnin ja tulevaisuuden kannalta. Lasta hoitavat aikuiset ovat tärkeässä roolissa lapsen elämässä. Aikuisten suunnitelmallisella ja lapselle edunmukaisella toiminnalla lapsen kehitystä tuetaan parhaiten. (Välivaara 2004, 13.)

Vaikeita elämäkokemuksia kokenut lapsi voi myös pärjätä hyvin elämässä. Lapsi voi kääntää vaikeat kokemukset henkiseksi voimavaraksi, jolloin lapsi vahvistuu ja rakentaa itselleen tasapainoisen ja terveen identiteetin. Jotta tämä on mahdollista, lapsen täytyy saada työstää kokemuksiaan, hänellä on oltava ainakin yksi läheinen ihmissuhde tai hänellä on oltava muita suojaavia tekijöitä, jotka tukevat hänen kasvuaan ja kehitystään. (Holmberg 2003, 31.)

Riskiolosuhteissa elänyt lapsi siis tarvitsee elämäänsä suojatekijöitä kompensoimaan vaikeita elämäkokemuksia. Niiden avulla lapsella on paremmat mahdollisuudet selviytyä kokemuksistaan ja ne myös ehkäisevät useisiin sosiaalisiin ongelmiin liittyviä sukupolvisia jatkumia. Suojaavat tekijät voidaan jakaa sisäisiin ja ulkoisiin tekijöihin. Sisäisiä suojaavia tekijöitä ovat muun muassa hyvä itsetunto ja minäkäsitys, hyvät sosiaaliset taidot sekä hyvät tunne- ja vuorovaikutustaidot. Ulkoisia suojatekijöitä taas ovat muun muassa turvallinen kiintymyssuhde ainakin yhteen aikuiseen, korvaavat ihmissuhteet, korjaavat kokemukset, harrastukset ja säännöllinen arki. Näitä suojaavia tekijöitä on mahdollista lisätä lapsen arjessa esimerkiksi tunnetaitoja harjoittelemalla, itsetuntoa tukemalla ja uusia selviytymiskeinoja etsimällä. (Holmberg 2003, 37–38.) Suojaavien tekijöiden avulla lapsi kehittyy sosiaalisissa ja emotionaalisissa taidoissa sekä muodostaa itselleen eheämmän iden-

titeetin. Tunnetaitoja kehittämällä ja vaikeita kokemuksia työstämällä voidaan ehkäistä psyykkisten häiriöiden syntyä sekä kuroa mahdollisia kehitysviiveitä kiinni. (Holmberg & Hakkarainen 2002, 3–4.)

2.3.3 Toiminnallisuus tunnetyöskentelyssä

Sijoitetun lapsen tukemisen perusta on hyvä vuorovaikutussuhde lapseen ja suunnitelmallinen toiminta lapsen parhaaksi. Vuorovaikutussuhteessa aikuinen voi paremmin havainnoida lapsen tarpeita, jolloin tämän tunteet ja kokemukset tulevat kuulluiksi ja huomioituiksi. Monien sijaishuollossa olevien lasten luottamus on tullut liian useasti petetyksi, minkä vuoksi monet heistä eivät halua uskoutua tai kertoa vaikeista kokemuksistaan aikuiselle. Lisäksi irralliset mielikuvat aiemmista kokemuksista, lojaaliteettikysymykset sekä muut ristiriitaiset tunteet vaikeuttavat asioiden esiintuomista. Koska asioiden sanallinen esiintuominen voi olla lapselle vaikeaa, yhteys lapseen muodostuu parhaiten toiminnan kautta. Usein lapset mieluummin toimivat kuin puhuvat tai puhuvat toimiessaan. Lapsella onkin useita tapoja tuottaa tietoa elämästään. (Väliavaara 2004, 12, 19.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan lapselle ominaisia tapoja ajatella ja toimia ovat eri taitteen aloihin liittyvä ilmaisu sekä tutkiminen, liikkuminen ja leikkiminen. Nämä toiminnalliset tavat vahvistavat lapsen käsitystä itsestään ja tukevat hänen hyvinvointiaan sekä osallistavat lasta enemmän. Toiminnallisuuden avulla lapsi myös ilmentää tunteitaan ja ajatteluaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 20.)

Lapsen toiminnallisesta luonteesta johtuen työskentely lapsen kanssa edellyttää toiminnallisia tukimuotoja, jotka osallistavat lasta ja herättävät hänen mielenkiintonsa. Näitä toiminnallisia menetelmiä ja välineitä ovat muun muassa leikki, sadut, taide, erilaiset kuvakortit ja terapeutit pelit, joita käytetään niin kahdenkeskisesti työskentelyssä kuin erilaisten ryhmienkin, esimerkiksi vertaisryhmien, kanssa. Toiminnallisten välineiden avulla pyritään herättelemään lapsen kiinnostus ja työskentelymotivaatio sekä houkuttelemaan lasta vuorovaikutukseen. Leikinomaisuutensa ja huumorinsa ansiosta välineet vapauttavat lapsen tunteiden tukahduttami-

seen sitoutunutta energiaa. Välineet toimivat peilinä lapsen kokemuksille sekä auttavat lasta sanottamaan kokemuksiaan, nimeämään tunteitaan, hahmottamaan voimavaroja ja sitä kautta vahvistavat lasta. Toiminnallisten välineiden avulla pyritään saamaan lapsen oma kokemus esiin lapsilähtöisellä ja voimavarakeskeisellä työotteella. Niiden avulla myös opitaan sosiaalisuutta, tunnetaitoja ja selviytymiskeinoja. Painopiste toiminnallisessa työskentelyssä onkin aina lapsen voimavaroissa, selviytymisessä sekä tulevaisuudessa ja työskentely on aina tavoitteellista toimintaa. (Välivaara 2004, 20, 35–36.)

Vaikka toiminnalliset menetelmät ja välineet ovatkin oivia tukimuotoja lasten kanssa työskenneltäessä, niistä ei kuitenkaan ole hyötyä ilman aikuista, joka on oivaltautunut niiden merkityksen ja haluaa toimia lapsilähtöisesti. Mikäli aikuinen tukeutuu vain sanalliseen ilmaisuun, lapsen tavat tuottaa tietoa omasta elämästään toiminnan keinoin, eivät avaudu aikuiselle. Onnistunut toiminnallinen työskentely edellyttää aikuiselta herkkyyttä havainnoida lasta ja peilata lapsen kokemusmaailmaa. Aikuiselta vaaditaan myös aikaa luottamuksen rakentumiseen lapsen kanssa ja kykyä virittäytyä samalle aaltopituudelle sekä kykyä kuulla, nähdä ja jakaa. Aikuisella on oltava käytössään lapselle sopivia työvälineitä sekä valmius työskennellä toiminnallisesti. Yleensäkin lapsilähtöisessä lastensuojelussa aikuinen on suunnitellut sekä pohtinut tapaamista etukäteen ja lapsen kanssa työskentelyyn on varattu riittävästi aikaa. Lapsilähtöisen työskentelyn tulisi pohjautua lapsen yksilölliseen huomioimiseen sekä vastavuoroiseen vuorovaikutukseen, koska vaikeissa olosuhteissa elänyt lapsi ei ole tottunut siihen, että häntä kuultaisiin ja ymmärrettäisiin. Työskentely turvallisuudessa vuorovaikutuksessa hyödyttää sekä lasta että aikuista, tietoa välittyy sekä lapselle itselleen, että aikuiselle. Lapsi alkaa hahmottaa omaa elämäänsä ja aikuisella on puolestaan mahdollisuus saada uutta tietoa lapsesta ja tämän kokemuksista. (Välivaara 2004, 12, 20.)

Vuosina 2001–2003 on toteutettu lastensuojelun erityisosaamiskeskus Pesäpuu Ry:n Norsu-projekti, jonka tavoitteena oli saada lapsen ääni kuuluviin ja ennaltaehkäistä lapsen mahdollista syrjäytymistä. Projektissa kehitettiin lastensuojelun työntekijöille erilaisia menetelmiä ja välineitä lapsen kasvun ja kehityksen tukemiseen

sekä luottamuksen ja avoimen vuorovaikutuksen muodostumiseen lapsen ja työntekijän välille. Lapselle haluttiin antaa ilmaisukeinoja, jotta hänen olisi helpompi sanottaa tunteitaan ja kokemuksiaan sekä antaa niille merkityksiä. Tarkoituksena projektissa oli myös lapsen elämän suojaavien tekijöiden lisääminen ja hänen selviytymisensä edistäminen. Projektin tuloksena syntyi Lupaus lapselle –työkalupakki, joka sisältää toiminnallisia välineitä lasten kanssa työskentelyyn: työkirjan, satukirjoja, korttisarjoja, lautapelin, verkostokarttatehtävän, Tunnesäätikartan sekä Tunnepyörän. Työkalupakin käytön opettamiseen kehitettiin myös koulutuspaketti. Lisäksi syntyi Sijoitettujen lasten vertaisryhmämalli ja ohjaajan käsikirja. Myös mallinmukainen vertaisryhmätoiminta ja koulutus käynnistettiin. (Välivaara 2004, 8, 61–62.)

2.3.4 Tunnetyöskentely tässä tutkimuksessa

Tunnetyöskentely voidaan nähdä laajana kokonaisuutena, johon kuuluu monia osaluokkia. Tässä tutkimuksessa tunnetyöskentelyllä tarkoitamme niiden kokemusten ja tunteiden työstämistä, joita sijoitetulla lapsella on. Näitä kokemuksia ovat sekä sijoituksen aiheuttamat että aiemmat vaikeat elämäkokemukset. Tunnetyöskentelyyn kuuluu myös tunnekasvatus ja tunnetaitojen opettaminen, koska sijoitetuilla lapsilla nämä taidot voivat olla puutteellisia ja heidän tunne-elämänsä kehitys saattaa olla vaurioitunut. Tämä johtuu siitä, että lapsi ei välttämättä ole saanut ilmaista tunteitaan vapaasti eikä hänelle ole opetettu tunnetaitoja, lisäksi hän on usein joutunut kohtaamaan traumaattisia kokemuksia. Korvaavien ja korjaavien kokemusten antaminen lapselle on osa tunnetyöskentelyä. Korvaavat kokemukset ovat niitä hyviä kokemuksia, joista lapsi on aiemmin jäänyt paitsi ja joita hänelle nyt pyritään antamaan. Korjaavat kokemukset taas ovat niitä kokemuksia, joilla pyritään hoitamaan lapsen vaurioita.

Tunnetyöskentelyyn tässä tutkimuksessa kuuluu myös lapsilähtöisyys ja lapselle ominaisen toimintatavan huomioiminen. Erilaisia toiminnallisia menetelmiä olisi hyvä käyttää keskustelun tukena tunnetaitojen opettamisessa ja tunteiden työstämi-

sessä, koska usein lapsen on helpompi ilmaista itseään toiminnan kautta. Aikuisen rooli on tunnetyöskentelyssä hyvin tärkeä. Hänen tehtävänsä on luoda turvallinen ympäristö, jossa lapsi uskaltaa näyttää kaikenlaiset tunteensa ja opetella tunneilmaisua. Aikuisen tulee myös antaa tilaa lapsen tunteille sekä rohkaista lasta tunteiden ilmaisuun ja työstämiseen. Hänen on oltava herkkä lapsen tunneviesteille sekä tartuttava niihin tarpeen mukaan. Jos lapsi ei osaa purkaa mieltään painavia asioita, on aikuisen tehtävä ottaa niitä esiin sekä tukea tunteiden ja kokemusten työstämisessä.

Tässä tutkimuksessa määrittelemämme tunnetyöskentely ei välttämättä vaadi erityisasiantuntijuutta, kuten terapiakoulutusta, vaan kaikki lastensuojeluyksikön kasvat- ja hoitohenkilökuntaan kuuluvat voivat sitä toteuttaa jokapäiväisessä arjessa. Terapeuttinen arki onkin tärkeä osa tunnetyöskentelyä. Se muodostuu säännöllisestä päivärytmistä, läsnä olevista aikuisista, turvallisesta kasvuympäristöstä ja pysyvyydestä, jotka tukevat osaltaan lapsen tasapainoista tunne-elämän kehitystä ja vaikeista kokemuksista selviytymistä. Vaikka tunnetyöskentely onkin luonnollinen osa arkea, ei sen suunnitelmallisuuden merkitystä tule unohtaa.

3 OMAHOITAJA TUNNETYÖSKENTELIJÄNÄ

3.1 Omahoitajana lastensuojeluyksikössä

Omahoitajuus tarkoittaa yleisesti ottaen lapsen suunnitelmallista ja järjestelmällistä kasvatusta ja hoitoa (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 101). Omahoitajamenetelmä on yleisesti käytössä lähes kaikissa Suomen lastensuojeluyksiköissä. Omahoitajien työnkuva voi kuitenkin vaihdella eri yksiköissä, omahoitajuudelle ei siis ole olemassa yhtä tarkkaa määritelmää. Omahoitajasta voidaan käyttää myös nimitystä omahojaja tai oma-aikuinen. (Kyrönseppä, Rautiainen & Airio 1990, 7.)

Omahoitajan päätehtävänä on huolehtia lapsesta ja lapsen asioista (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 101). Omahoitajan tehtävänä on ajaa lapsen etuja, koska lastensuojeluyksikön kasvatus- ja hoitohenkilökunnasta juuri omahoitaja tuntee lapsen ja hänen asiansa parhaiten. Lisäksi hänen tehtäviinsä kuuluu muun muassa huolehtia lapsen hoitoon liittyvistä neuvotteluista ja tapaamisista sekä yhteydenpidosta lapsen vanhempiin ja muuhun verkostoon. (Kinnunen 1999, 90–91.) Omahoitajalla on siis pääsääntöisesti vastuu lapsen hoitamisesta ja kasvatuksesta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että omahoitaja työskentelisi yksin, vaan yhteistyössä muun työyhteisön, lapsen vanhempien ja muiden mahdollisten yhteistyötahojen kanssa. (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 101.)

3.2 Omahoitajan ja lapsen välinen suhde

Omahoitajan ja lapsen välille muodostuu yleensä henkilökohtainen, molemminpuolinen ja vastavuoroinen tunnesuhde. Omahoitajan tehtävänä on tarjota lapselle turvallisuutta, luotettavuutta ja huolenpitoa. Tämän ainutkertaisen tunnesuhteen tarkoituksena on tukea lapsen kehitystä sekä korjata lapsen kehitystä mahdollisesti vioittaneita tunnekokemuksia. Yleensä lapsella ei ole mahdollisuutta valita omahoitajaansa, vaan omahoitaja määräytyy yksikön tilanteen mukaan. Tämän takia usein kyseenalaistetaan lapsen kiintyminen sattumanvaraisesti valikoituneeseen aikuiseen. Kokemuksen mukaan yleensä lapsen ja omahoitajan välille kuitenkin muodostuu kiintymyssuhde. Lapsi kiintyy aikuiseen, joka vastaa hänen tarpeisiinsa, suhtautuu häneen hyväntahtoisesti ja ymmärtää häntä. (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 101–103.)

Omahoitajasuhde on henkilökohtainen ja terapeuttinen suhde, jossa lapsen tarpeet tulee huomioiduksi yksilöllisesti. Myös toiminnallisuus ja yhteisöllisyys ovat keskeisiä näkökulmia. Lapsen ja aikuisen välisellä vuorovaikutussuhteella on tärkeä merkitys lapsen tunne-elämän vaurioiden korjaamisessa. Omahoitajasuhteessa lapsella on mahdollisuus saada korjaavia kokemuksia, joiden avulla hänen perusluottamuksensa kasvaa. Kun omahoitaja osoittautuu turvalliseksi ja luotettavaksi, lap-

sella on mahdollisuus alkaa luottaa myös muihin ihmisiin. Omahoitajan kanssa lapsella on mahdollisuus pysyvässä ja turvallisessa ympäristössä kokeilla ja kokea erilaisia tunteita sekä niihin liittyvää käyttäytymistä. Lapsen ja omahoitajan välinen keskustelu lapsen kokemuksista auttaa lasta integroimaan omia tunteitaan ja omaa käytöstään minäkuvaansa. Näin ollen lapsen minäkuva selkeytyy ja hahmottuu. (Kyrönseppä, ym. 1990, 7, 52.)

3.3 Omahoitaja kasvattajana

Sijaishuollossa olevalla lapsella saattaa olla useita eri tahoja jakamassa keskenään vanhemmuuden rooleja. Mukana lapsen kasvatuksessa biologisten vanhempien lisäksi ovat muun muassa lastensuojeluyksikön hoitajat. Jaetun vanhemmuuden vuoksi hoitajien työnkuvaan sisältyy myös vanhemmuuden osa-alueita. Vanhemmuuden roolikartan mukaan näitä vanhemmuuden eri osa-alueita ovat huoltajan, rakkauden antajan, elämän opettajan, ihmissuhdeosaajan ja rajojen asettajan roolit. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 21, 24–28.) Omahoitajalla on siis vastuu lapsen hoitamisesta ja kasvattamisesta tietyissä rajoissa, kasvatukseen osallistuu myös muu hoitohenkilökunta (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 101). Myös vanhempien huomioon ottaminen on tärkeää, vaikka usein toiminnallisen kasvattajan rooli jääkin pitkälti omahoitajalle. Vanhemmilta toivotaan osallistumista kasvatukselliseen yhteistyöhön. Tarkoituksena onkin, että perhe tuntee olevansa välttämätön osa lapsen kasvatuksessa. (Klap 2005, 89.)

Sijaishuollossa työskenneltäessä on erittäin tärkeää, että kaikki lapsista huolehtivat aikuiset pyrkivät ymmärtämään lapsen kehitystä ja kasvua sekä tutkivat jatkuvasti omaa toimintaansa (Häkkinen 1999, 119). Vaikka usein onkin etsitty hyvän kasvatustajan tunnuspiirteitä, kuitenkin yksittäisiä ominaisuuksia tärkeämpää on kokonaisuus, joka muodostuu työntekijän henkilökohtaisista ominaisuuksista ja ammatitiosaamisesta. Työntekijän käsitys itsestään, omista tunteistaan, toiminnoistaan ja piirteistään vaikuttavat lapsen kasvu-ympäristöön. Myös työntekijän itsetutkiskelu

tukee lapsen tasapainoista kasvua. Itsereflektion kautta työntekijällä on mahdollisuus pohtia työhönsä vaikuttavia tekijöitä. (Pihlaja 1999, 135.)

Vaikka sijaishuollon kasvattajilla onkin paljon hyödyllistä tietoa lapsen sisäisestä maailmasta ja sen vaikutuksesta käyttäytymiseen, heiltä puuttuu rohkeutta käyttää tietoa lapsen hyödyksi. Lapsen kanssa keskusteltaessa kasvattajat usein pysyttelevät enemmänkin niin sanotusti pintatasolla eikä keskustelua välttämättä suunnata syvemmälle. Helposti ajatellaan, että lapsen tunnemaailman ja kokemusten syvämpi työstäminen on vain terapeuttien tehtävä, mutta kasvattajien vahvuutena on lapsen arjen tuntemus sekä mahdollisuus työstää asioita lapsen kanssa heti tuoreeltaan niiden tullessa esille. (Tuovila 2008, 56.)

Sijaishuollossa lasten kasvattaminen ja hoitaminen vaatii kasvattajalta hyvin paljon. Usein hyvä kasvattaja pystyy luomaan lapsen jonkinlaisen tunnesuhteen sekä autamaan lasta parempaan vuorovaikutukseen. Toisinaan positiivista ja rakentavaa kohtaamista ei tapahdu, jolloin ajaututaan negatiiviseen kehään. Onkin hyvin tärkeää löytää yhteisiä hetkiä, jotka tuottavat iloa ja joiden pohjalta voi rakentaa jotakin uutta. (Tuovila 2008, 65.) Hughesin (2006) mukaan kasvattajan asenteen tulee olla empaattinen, rakastava, leikkisä ja hyväksyvä. Kasvattajalta edellytetään vahvaa psyykettä kestääkseen lapsen muun muassa kasvattajan persoonaan kohdistamaa tuhoavuutta (Tuovila 2008, 65). Toisinaan sijoitetut lapset testaavat kasvattajan luotettavuutta äärimmilleen. Lapsi purkaa omia kokemuksiaan kasvattajaan. (Häkkinen 1999, 120.)

3.4 Omahoitajan rooli tunnekasvatuksessa

Aikuisen tehtävänä on lapsen tunnekuorman helpottaminen. Omilla tunteillaan aikuinen säätelee lapsen tunteita. Kaikenlaisten tunteiden ilmaiseminen onkin tärkeää. Aikuinen lohduttaa ja rauhoittaa sekä tuo esiin myös positiivisia tunteita. Lapset oppivat tunnetaitoja yksilöllisesti, aikuisen on huomioitava tämä opettamisessa. Aikuisen onkin siis osattava muuntaa omaa toimintatapaansa lapsikohtaisesti, mikä

on mahdollista, kun aikuisen ja lapsen välille on muodostunut tunneside ja aikuinen tuntee lapsen. (Isokorpi 2004, 127–130.)

Kannustava ympäristö ja aikuisen kyky olla hyvänä esimerkkinä tukee lapsen terveen tunne-elämän kehitystä. Kannustavassa ympäristössä lasta kunnioitetaan ja lapsi kokee, että häntä arvostetaan. Aikuiset vastaavat lapsen positiivisiin ja negatiivisiin tunteisiin. Aikuisen oma esimerkki on parhain keino luoda kannustava ympäristö. (Wright & Oliver 1998, 9, 23–24.)

Lapset tuntevat monenlaisia tunteita. Usein tunteet jaotellaan positiivisiin ja negatiivisiin. Jos lapsella ei ole kykyä hyväksyä negatiivisia tunteitaan, tämä saattaa aiheuttaa hänelle ahdistusta ja syyllisyyden tunteita. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 32.) Aikuisen kuuluu auttaa lasta selviämään negatiivisten tunteiden kanssa. Aikuisen tehtävä on tukea ja rohkaista lasta ilmaisemaan tunteitaan ja osoittaa ettei niitä tarvitse paeta. (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Huovinen 2008, 32.) Aikuisella on siis tärkeä rooli lapsen tunnetaitojen oppimisessa ja tunteiden käsittelyssä. Lapsi tarvitseekin turvallisen ympäristön, jotta uskaltautuu näyttämään ja aikuisen tuella tunnistamaan sekä ilmaisemaan tunteitaan, myös negatiivisia. Jos aikuinen ei kykene vastaanottamaan lapsen negatiivisia tunteita, vaan pyrkii tukahduttamaan ne, lapsi oppii, että negatiiviset tunteet ovat epänormaaleja ja alkaa tuntea syyllisyyttä. Vähitellen lapsi kokee negatiiviset tunteet pelottavina sekä ei-toivottuina ja oppii torjumaan ne. Tällaisesta tunteiden tukahduttamisesta seuraa ongelmia myöhemmin, sillä torjutut tunteet tulevat joka tapauksessa esiin jossakin muodossa. (Isokorpi 2004, 129, 131–132.)

4 TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT

Tutkimuksemme tavoitteena on selvittää, miten omahoitajat määrittelevät sijoitettujen lasten kanssa tekemäänsä tunnetyöskentelyä ja millä tavoin he sitä toteuttavat. Lisäksi selvitämme, onko omahoitajilla käytössään joitakin materiaaleja ja menetelmiä sijoitettujen lasten tunteiden ja kokemusten työstämisen tueksi. Tutkimuk-

sessä selvitämme myös, kuinka tärkeäksi ja tarpeelliseksi omahoitajat kokevat tunnetyöskentelyn sijoitetun lapsen kannalta, toteutetaanko tunnetyöskentelyä riittävästi, sekä miten sitä tulisi kehittää eteenpäin. Tarkoituksenamme on myös herättää ja innostaa kaikkia lastensuojelun työntekijöitä tunnetyöskentelyyn lasten kanssa.

Tutkimuksessa keskitymme tarkastelemaan, miten omahoitajat toteuttavat tunnetyöskentelyä 5–12-vuotiaiden sijoitettujen lasten kanssa. Tätä rajausta perustelemme sillä, että uskomme tunnetyöskentelyä toteutettavan eri tavoin eri-ikäisten lasten ja nuorten kanssa. Pikkulasten (alle 5-vuotiaiden) ikä ja kehitystaso edellyttävät erilaista tunteiden työstämistä. Nuorten kanssa tunnetyöskentelyssä puolestaan korostuvat erilaiset asiat ja heidän kanssaan työskenneltäessä käytetään erilaisia menetelmiä kuin 5–12-vuotiaiden kanssa.

Tutkimustehtävät:

1. Miten omahoitajat määrittelevät sijoitettujen lasten kanssa tekemäänsä tunnetyöskentelyä?
2. Millä tavoin omahoitajat toteuttavat tunnetyöskentelyä lastensuojeluyksiköissä?
3. Kuinka tärkeänä ja tarpeellisena omahoitajat kokevat tunnetyöskentelyn sijoitetun lapsen kannalta?
4. Miten tunnetyöskentelyä tulisi kehittää lastensuojeluyksiköissä omahoitajien mielestä?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Kohderyhmän esittely

Valitsimme tutkimuksemme kohderyhmäksi omahoitajat, koska juuri omahoitajilla on parhaimmat edellytykset toteuttaa tunnetyöskentelyä sijoitettujen lasten kanssa. Omahoitajat tuntevat omahoidettavansa parhaiten ja heillä on myös enemmän tietoa lapsen elämäntilanteesta sekä aiemmista kokemuksista verrattuna lastensuojeluyksikön muihin työntekijöihin. Omahoitajan ja lapsen välille muodostuu usein erityinen ja läheinen tunnesuhde, jota tunnetyöskentely edellyttää. Tutkimukseen osallistuvilta omahoitajilta edellytimme vähintään kahden vuoden kokemusta omahoitajatyöskentelystä, ja kokemusta nimenomaan 5–12-vuotiaiden lasten kanssa työskentelystä. Lyhyemmän kokemuksen omaavalla ei välttämättä tutkimustamme ajatellen ole vielä kertynyt riittävästi tietoa ja käytännön kokemuksia tutkittavasta aiheesta, sillä tunnetyöskentelyn prosessi on yleensä pitkäkestoinen ja siihen tarvittavan tunnesuhteen luominen lapseen vie oman aikansa.

Valitsimme omahoitajia Päijät-Hämeen alueen lastensuojeluyksiköistä. Otimme yhteyttä neljään eri lastensuojeluyksikköön, jotka olimme valinneet sattumanvaraisesti. Esiteltyämme tutkimusaiheemme yksiköiden johtajille he halusivat osallistua tutkimukseemme. Ohjeistimme yksikön johtajia haastateltavien valinnassa siten, että haastateltavilla omahoitajilla tulisi olla vähintään kahden vuoden kokemus omahoitajuudesta sekä kokemusta työskentelystä juuri 5–12-vuotiaiden kanssa. Yhteydenottojen jälkeen lähetimme yksiköille tutkimussuunnitelmamme. Tutkimukseen siis osallistui kaksi omahoitajaa jokaisesta neljästä eri lastensuojeluyksiköstä, eli yhteensä kahdeksan omahoitajaa. Yksiköiden saaminen mukaan tutkimukseen oli helppoa ja saimmekin kaikki kahdeksan haastateltavaa, mikä oli myös tavoittemme. Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla omahoitajilla oli yli kahden vuoden kokemus omahoitajuudesta sekä kokemusta 5–12-vuotiaiden lasten kanssa työskentelystä. Haastateltavien työkokemus omahoitajuudesta vaihteli muutamasta

vuodesta pariin vuosikymmeneen. Kun olimme alustavasti sopineet yksiköiden osallistumisesta tutkimukseen, haimme tutkimusluvut.

5.2 Tutkimusmenetelmä ja aineistonkeruu

Tutkimuksemme oli kvalitatiivinen tutkimus. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tarkoituksena kuvata todellista elämää luonnollisissa ja todellisissa tilanteissa. Todellisuus nähdään moninaisena, eikä tarkoituksena olekaan tehdä yleistyksiä ja väittämiä tai testata teorioita, vaan tutkimusaihetta pyritään tarkastelemaan ja kuvaamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ja yksityiskohtaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 152, 155.) Tarkoituksenamme oli tuoda omahoitajien näkemyksiä ja kokemuksia esiin mahdollisimman yksilöllisesti, todenmukaisesti ja yksityiskohtaisesti. Emme siis pyrkineet tekemään aiheestamme yleistyksiä tai testaamaan mitään aiempaa teoriaa.

Kvalitatiivinen tutkimus ei voi koskaan olla täysin objektiivista, sillä tutkijan omat arvot ja asenteet vaikuttavat tutkimusprosessiin ja sen tuloksiin. Tosiasioiden löytäminen tai paljastaminen on kvalitatiiviselle tutkimukselle ominaisempaa kuin jo olemassa olevien väittämien todentaminen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tiedonkeruun välineenä on usein ihminen. Koska ihminen on riittävän sopeutuvainen eri tilanteisiin, tutkija luottaa omiin havaintoihinsa ja keskusteluihin tutkittavien kanssa enemmän kuin mittausvälineillä kerättyyn tietoon. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti sekä tapauksia käsitellään ainutlaatuisina ja se näkyy myös aineiston tulkinnassa. (Hirsjärvi, ym. 2004, 152, 155.)

Haastattelu on yksi laadullisen tutkimuksen käytetyimmistä aineistonkeruumenetelmistä (Hirsjärvi ym. 2004, 194). Haastattelu on vuorovaikutustilanne, jossa kumpikin osapuoli vaikuttaa toiseen. Tyypillistä haastattelulle vuorovaikutustilanteena on, että se on haastattelijan aloitteesta tapahtuva, ennalta suunniteltu tilanne, jossa haastattelijä joutuu toisinaan motivoimaan haastateltavaa ja ylläpitämään haastattelua. Haastattelun tavoitteena on selvittää haastateltavan ajatuksia haastat-

telijaa kiinnostavasta aiheesta. (Eskola & Suoranta 1999, 86.) Haastattelun etuna voidaan nähdä sen joustavuus. Aineiston keruuta voidaan säädellä tilanteen mukaan ja saatuja vastauksia voidaan syventää ja selventää haastattelutilanteessa. Haastattelun etuna on myös, että yleensä tarvittavat ihmiset saadaan mukaan tutkimukseen. Mikäli tarvetta aineiston täydentämiseen tai jatkotutkimukseen myöhemmin ilmenee, on haastateltavat helppo tavoittaa. Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä ei kuitenkaan välttämättä ole ongelmaton. Haastattelu on suunniteltava huolellisesti, mikä vie paljon aikaa. Haastattelu voi myös sisältää virhelähteitä, jotka ovat lähtöisin niin haastateltavasta ja haastattelijasta kuin itse tilanteestakin. Haastateltavan taipumus sosiaalisesti suotavien vastausten antamiseen haastattelutilanteessa saattaa heikentää haastattelussa saatujen tietojen luotettavuutta. (Hirsjärvi ym. 2004, 194–195.)

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47). Se on siis strukturoidun ja avoimen haastattelun välimuoto. Teemahaastattelu pitää sisällään etukäteen suunnitellut teema-alueet, mutta tarkkoja kysymyksiä ja niiden järjestystä ei ole muotoiltu valmiiksi. Kaikki teema-alueet käydään läpi haastateltavan kanssa, mutta niiden laajuus ja järjestys voi vaihdella haastattelusta riippuen. (Eskola & Vastamäki 2007, 27.) Olennaista onkin, että haastattelu etenee vapaasti juuri keskeisten teemojen varassa. Tämän kautta haastateltavan ”ääni” tulee paremmin esiin. Teemahaastattelussa tulee huomioiduksi haastateltavien tulkintojen ja heidän asioille antamiensa merkitysten keskeisyys vuorovaikutustilanteissa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.)

Valitsimme haastattelumuodoksi teemahaastattelun, koska se sopi aineistonkeruumenetelmänä aiheen tutkimiseen hyvin. Meillä oli jo jonkin verran tietoa tutkimuksen aiheesta, mutta tarkkojen kysymysten laatiminen olisi ollut hankalaa aiheen moniulotteisuuden ja laajuuden takia. Emme myöskään halunneet liikaa johdatella haastateltavaa tarkkojen ennalta suunniteltujen kysymysten kautta, vaan halusimme, että haastateltavat saisivat tuoda vapaasti esiin omia kokemuksiaan ja näkemyksiään aihepiirien puitteissa.

Tutkimuslupien myöntämisen jälkeen olimme yhteydessä tutkimukseemme osallistuviin lastensuojeluyksiköihin puhelimitse ja sähköpostitse, ja sovimme haastatteluajankohdista. Haastattelut toteutettiin haastateltavien työaikana heidän omien työpaikkojensa tiloissa. Haastattelupaikaksi pyrittiin valitsemaan mahdollisimman rauhallinen paikka, jotta mahdollisilta häiriötekijöiltä vältyttäisiin ja keskittyminen säilyisi. Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina. Nauhoitimme haastattelut aineiston käsittelyä varten, koska muistiinpanojen teon sijasta haastattelujen nauhoitus on parempi vaihtoehto, jotta haastattelutilanteessa voi keskittyä vain kuuntelemaan ja keskustelemaan. Lisäksi nauhoittamalla haastattelu kaiken tarvittavan tiedon talteen saaminen on varmempaa. Haastattelut kestivät keskimäärin 45 minuuttia.

Teemahaastattelun teemoja pohdittaessa olennaista on muistaa tutkimustehtävät, joihin vastausta ollaan hakemassa, koska juuri tutkimustehtävä toimii kokonaisuuden yhteen sitovana ja kysymyksiin oikeuttavana tekijänä. Teemahaastattelurungon voidaan nähdä sisältävän kolmentasoisia teemoja. Ylin taso muodostuu laajemmista aihealueista. Keskitasolla on tarkempia, teemoja pienemmiksi aiheiksi pilkkovia kysymyksiä. Alimmalla tasolla taas on vielä yksityiskohtaisempia kysymyksiä, joita käytetään vain, jos laajemmilla kysymyksillä ei ole saatu vastauksia. (Eskola & Vastamäki 2007, 34, 37.)

Tutkimusaiheemme teorian tiedon ja laatimienne tutkimustehtävien pohjalta muodostimme teemahaastattelurungon (liite 1). Runko koostui neljästä tutkimustehtävästä, joista jokainen jaettiin tarkemmiksi aihealueiksi. Testasimme laatimaamme haastattelurunkoa esihaastattelulla, jonka jälkeen teimme vielä pieniä korjauksia ja tarkennuksia haastattelurunkoon.

5.3 Aineiston käsittely

Litterointi on nauhoitetun aineiston sanatarkkaa puhtaaksi kirjoittamista. Se on mahdollista tehdä joko koko nauhoitetusta aineistosta tai valikoiden vain osasta siitä. Litterointi on yleisempää kuin aineiston analysointi suoraan nauhoituksista.

Aineiston litteroinnin tarkkuutta ei ole ohjeistettu yksiselitteisesti, vaan litteroinnin tarkkuus riippuu käytettävästä analyysitavasta. (Hirsjärvi ym. 2004, 210.)

Haastattelujen jälkeen litteroimme haastattelunauhoitukset. Pyrimme purkamaan haastattelut mahdollisimman nopeasti niiden toteutuksen jälkeen, jotta haastattelu-tilanteet olisivat vielä tuoreena muistissa. Litterointiprosessin nopeuttamiseksi ja ajan säästämiseksi litteroimme haastattelut erillämme, molemmille tuli näin neljä haastattelua purettavaksi. Litteroitua tekstiä syntyi yhteensä 90 sivua. Lopuksi tarkistimme vielä toistemme litterointitekstit. Litteroinnin jälkeen tuhosimme nauhoitukset luottamuksellisuuden säilyttämiseksi.

Kvalitatiivisen aineiston analyysitekniikoita on runsaasti ja aineiston jäsentäminen sekä tulkinta on monivaiheinen prosessi. Aineiston kvalitatiivisessa analyysissa lähtökohtana on aineiston perinpohjainen tunteminen. Aineistoa siis tulee lukea useaan kertaan, jotta aineisto alustavasti avautuu ja tulee tutuksi tutkijalle. Yksi kvalitatiivisen tutkimuksen analyysitavoista on teemoittelu. (Eskola & Suoranta 1999, 152–153.) Teemoittelussa aineistoa jäsenetään teemojen mukaan ja sitä pelkistetään. Tällöin jokaisen teeman alle kerätään jokaisen haastateltavan vastaukset kyseisestä teemasta. Tämän jälkeen aineistoa on helppo analysoida teemoittain. Joka teeman alta valitaan antoisin vastaus ja käydään se ensin läpi. Sitä täydennetään ja muokataan kyseisen teeman muilla vastauksilla. (Eskola & Vastamäki 2007, 42.) Teemojen muodostuksessa teemahaastattelurunko on oiva apuväline. Teemoittelulle tyypillistä on sitaattien käyttö. Rungas sitaattien käyttö toisaalta kuvaa aineistoa kattavasti ja elävöittää tekstiä, toisaalta taas se saattaa tehdä tekstistä liian laajan ja raskaan lukea. Sitaatit kuitenkin perustelevat lukijalle tutkijan aineistosta tekemiä tulkintoja. (Eskola & Suoranta 1999, 153, 181.)

Aineiston analyysitavaksi valitsimme teemoittelun. Teemoittelu on sopiva ja luonnollinen tapa teemahaastattelun analysointiin. Sen avulla voisimme myös parhaiten löytää vastauksia tutkimustehtäviimme. Teemoitteluprosessi aloitettiin aineiston litteroinnin jälkeen lukemalla useaan kertaan läpi litterointitekstejä. Lukemisen yhteydessä teksteistä nousi selkeästi esiin erilaisia teemoja, jotka osoittautuivat suurin

piirtein samoiksi kuin haastattelurungon aihealueet, joten käytimmekin teemoittelun apuna haastattelurunkoamme. Lukiessamme litterointitekstejä merkitsimme teemat eri värein niiden jäsentämisen helpottamiseksi. Kokosimme jokaisesta haastattelusta saman teema-alueen tekstit yhteen ja tutkimustulokset esitellään saatujen teemojen mukaan. Havainnollistaaksemme saatuja tutkimustuloksia toimme esiin suoria lainauksia haastatteluista tulosten esittelyn yhteydessä. Teimme jokaisesta teemasta saatujen tulosten pohjalta yhteenvedon, jossa tutkimustulokset lomittuvat teoriaan. Haastatteluaineistosta muodostui kahdeksan aineistoa hyvin kuvaavaa teemaa. Näitä teemoja ovat:

- Omahoitajien määritelmät tunnetyöskentelystä
- Sijoitettujen lasten tunnetaidot ja tunnekasvatuksen toteuttaminen
- Sijoitettujen lasten vaikeat kokemukset ja tunteet sekä niiden työstäminen
- Omahoitajien valmiudet tunnetyöskentelyyn
- Omahoitajien näkemykset tunnetyöskentelyn merkityksestä lapselle
- Omahoitajien näkemykset sijoitettujen lasten tunnetyöskentelyn tarpeesta
- Omahoitajien kehittämistarpeita tunnetyöskentelijöinä
- Lastensuojeluyksiköiden kehittämistarpeita tunnetyöskentelyssä.

6 TULOSTEN ESITTELY

6.1 Omahoitajien määritelmät tunnetyöskentelystä

Haastateltavana olleet omahoitajat näkevät tunnetyöskentelyn kuuluvan ihmisten elämään normaalina asiana sekä luonnollisena osana heidän työtään. Sen ajatellaan kuuluvan automaattisesti kasvattajan työhön. Tunnetyöskentely nähdään työmenetelmänä, joka on työntekijällä käytössä koko ajan. Se on normaali osa arkea ja tulee esiin joka päivä jossakin muodossa. Haastateltavat kertoivat tunnetyöskentelystä muun muassa seuraavasti.

– – tää ei ole elämälle kovin vieras asia, että tää on aika luonnollinen asia kuitenkin ja koen kyllä, että jos kasvattaja toimii oikein, niin tää tunnetyöskentely automaattisesti kuuluu siihen.

– – se (tunnetyöskentely) on mun yks työmenetelmä, mä teen sitä koko ajan. Siis sillä tavalla, että se on niinku koko ajan arjessa läsnä, se on niinku ihan joka hetkessä.

Haastateltavien mukaan tunnetyöskentelyyn kuuluu aikuisen läsnäoleminen lapselle. Vastauksissa korostui aito läsnäolo ja työntekijän tapa työskennellä aidosti omalla persoonalla. Tunnetyöskentely on lapsen kokonaisvaltaista huomioimista, viereltä seuraamista, ohjaamista ja neuvontaa. Se on myös kannustamista ja tukemista tunneilmaisuuksiin. Haastateltavien mukaan tunnetyöskentely on lapsen tarpeista lähtevää ja edellyttää luottamuksellista suhdetta aikuisen ja lapsen välillä.

– – se (tunnetyöskentely) on sitä, et me kuullaan lasta, ollaan paikalla häntä varten ja kannustetaan ja tuetaan siihen tunneilmaisuuksiin.

Haastateltavat näkevät tunnetyöskentelyn myös ammatillisena tapana toimia. Tunnetyöskentely on toisaalta sitä, että osaa työskennellä omalla persoonallaan, omat tunteet huomioiden sekä niitä hyödyntäen, ja toisaalta taas sitä, että osaa myöskin rajata tunteitaan oman ammatillisuuden säilyttämiseksi.

Se (tunnetyöskentely) on sitä, että miten mä osaan omana itsenäni toimia omahoitajana, hyödyntää mun tunne-elämäni ja persoonaani ja empatiakykyäni ja samalla myöskin muistaa osata rajata omaa itseäni – – kaikilla täytyy aina tunteet tässä mukana olla, mut että mikä on se ammatillinen tapa hyödyntää niitä ja rajoittaa niitä.

6.2 Sijoitettujen lasten tunnetaidot ja tunnekasvatuksen toteuttaminen

Haastateltavat kertoivat, että lapset saavat näyttää kaikki tunteensa, myös negatiiviset. Haastateltavat mainitsivat, että tunteita ei voi, eikä saa tukahduttaa tai kieltää, vaan aikuisen on pystyttävä ottamaan vastaan kaikki lapsen tunteet. Tunteiden ilmaisuun myös rohkaistaan. Haastateltavien mukaan lapselle myös korostetaan, että hänen tunteensa on oikea, eikä tunteita vähätellä. Lasta ei myöskään koskaan jätetä yksin tunteidensa kanssa. Lapselle tulee antaa aikaa tunteidensa käsittelyyn, mutta koskaan lasta ei saa kokonaan hylätä.

Nimenomaan lapset välillä vähän näyttää turhankin rajusti tunteitaan, mutta niinhän se on, täällähän on koti ja täällä niitä pitää saada näyttää, missäs muualla.

Kyl me ollaan hirveesti kannustettuki siihen, että annetaan näyttää (tunteita) – – siit on ihan keskusteltu, et kaikenlaisia tunteita saa näyttää – –

Milläs sen estät (lasten tunteiden näyttämisen)? En kyllä haluaisikaan estää, mutta millä sitä estäisikään?

Haastateltavat kertoivat, että sijoitetuilla lapsilla negatiiviset tunteet helposti ylittyvät, koska he eivät osaa sanottaa tunteitaan. Tunteiden oikeanlaisten ilmaisutapojen eteen joudutaankin tekemään paljon töitä. Haastateltavien mukaan tunnekasvatus toteutetaan nimeämällä, sanoittamalla ja rajoittamalla lapsen tunteita lapsen kanssa.

– – et miten ne saa näyttää ne kaikki tunteet, siis et kun kiukuttaa, niin saa kiukuttaa, mut se ei tarkoita et aina kun kiukuttaa niin lyö-

dään ikkuna säpäleiksi. Et sen eteen me tietysti joudutaan tekeen tosi paljon töitä koko ajan, että mitkä on niitä tapoja ilmasta sitä tunnetta.

– – opetellaan tunteiden hallintaa, nimetään tunteita ja sanotetaan asioita – – hyvinki paljon.

Haastateltavat totesivat, että aikuisen malli on tärkeä lapsen tunnetaitojen oppimisessa. On tärkeää, että aikuinen näyttää omia tunteitaan lapselle, mutta tunteiden näyttämässä täytyy kuitenkin muistaa ammatillisuus. Haastateltavien mukaan aikuisen rooli korostuu erityisesti lapsen tunteiden sanottamisessa.

Joo, aikuiset voi näyttää tunteensa, mutta ammatillisuus pitää pitää mielessä, et ei voi heittäytyä niin täysillä, et antaa lapsen vaikka ärsyttää itseensä niin, että tulee hirveen vihaseks. Voi sanoo, et on vihanen, mut ei voi ruveta huutamaan ja ärjymään.

Haastateltavat toivat esiin, että aikuinen toimii lapselle esimerkkinä. Hän on ikään kuin peilinä lapsen tunteille ja käyttäytymiselle. Usein lapset joko tiedostamattaan tai tietoisesti ottavat mallia aikuisesta. Haastatteluissa tuli myös ilmi, että tunteita pitää näyttää, mutta aikuisen tehtävä on tunnistaa lapsen olotila ja osata sen mukaan rajoittaa lapsen tunteiden ilmaisua. Jos tunteenpurkaus menee yli ja aikuinen on sitä joutunut rajoittamaan, tulisi sen jälkeen lapsen kanssa keskustella tilanteesta, mikä sen aiheutti ja miten muuten olisi voinut tilanteessa toimia.

Se on täysin luonnollista, et lapset matkii muita ja pienestä pitäen matkii jo aikuisia. Et se on ihan selvä juttu ja sit justiinsa, et lasten kans aina keskustellaan, kun on niinkun tapahtuma takana, et mitä hän ajatteli, mitä hän tuns ja miten hän ois voinu toimia toisin – –

Haastateltavat totesivat, että monilla lapsilla on kehittynyt kiintymyssuhde vanhempiin, mutta osalla lapsista kiintymyssuhteessa on ongelmia. Osalla lapsista kiintymyssuhde on jonkinlaista sairaalloista riippuvuutta, joillakin sitä ei ole muodostunut ollenkaan. Haastatteluissa tuli ilmi myös, että vaikka kiintymyssuhde vanhempaan olisikin, monilta sijoitetuilta lapsilta puuttuu turvallisuuden tunne.

Emmä ihan sitä et se kokonaan puuttuis, kyl heil kaikilla, jotka minun aikana on ollu, on kiintymyssuhde. He kuitenkin ovat tärkeitä, ne vanhemmat, et ei se kokonaan oo puuttunu.

Osalta ehkä puuttuu ja osalla se (kiintymyssuhde vanhempiin) on ylikorostunut.

Osalla se ehkä se kiintymys on semmosta, jos vois sanoo tämmöst vähän niinku sairalloista riippuvuutta, oma vanhempi on kaikessa paras.

– – lastensuojelulapsilta puuttuu se semmonen turvallisuus, turvallisuuden tunne, mä en tiedä puuttuuko sitä kiintymyssuhdetta, mutta turvallisuus puuttuu.

Haastateltavat kertoivat pyrkivänsä luomaan kiintymyssuhteen omahoidettavaan lapseen. Kiintymyssuhteen luomiseen vaikuttaa lapsen ja vanhemman suhde. Jos lapsella ei ole kiintymyssuhdetta vanhempaan tai keneenkään muuhun aikuiseen, pyritään kiintymyssuhde lapseen luomaan aktiivisemmin. Yksi haastateltavista totesi, että hän ei varsinaisesti pyri luomaan kiintymyssuhdetta omahoidettavaan lapseen, mutta se muodostuu joka tapauksessa, siihen ei tarvitse pyrkiä.

– – mä lähen rakentamaan sen (kiintymyssuhteen) sillä tavalla, että se on hyvinkin kiinteä suhde. Kai mä sitten otan huomioon huomioon minkälainen suhde hänellä on biologisiin vanhempiin tai mitä siellä onkaan muita, ja yritän siinä löytää sen oman paikkani, mut yritän niin, et meist tulee läheiset ja kiinteät.

Se (kiintymyssuhde) muodostuu joka tapauksessa. Siihen ei tarvitse pyrkiä, mutta se selkeesti muodostuu, et se ollaan niinku huomattu. Ja se on se tärke juttu.

Haastateltavat totesivat, että heidän ja omahoidettavan lapsen välisen kiintymyssuhteen muodostumiseen vaikuttaa myös henkilökemioiden yhteensopivuus. Toisinaan henkilökemioiden vuoksi lapsella ei muodostu kiintymyssuhdetta omahoitajaan, vaan johonkin toiseen aikuiseen sijaisyksikössä. Useimmiten kuitenkin lapsi kiintyy juuri omahoitajaan. Haastateltavat myös korostivat kiintymyssuhteen tärkeyttä, lapsella tulisi olla ainakin yksi aikuinen, johon hän on turvallisesti kiintynyt.

– – omahoitaja on yleensä ainakin meidän talossa se luottohenkilö, jolle kerrotaan ja joka kuulee.

– – nimenomaan et se lapsi kiintyis siihen omahoitajaan ja yleensä se käykin niin, se vaan jotenkin yleensä toimii aika hyvin.

– – lapsi tietää, et kuka on se mun tuttu ja turvallinen aikuinen. Mut sit, jos siinä tulee se kemioitten särähtäminen, niin aina sieltä kuitenkin joukosta löytyy se tuttu ja turvallinen aikuinen.

Lapsella pitää olla joku turvallinen aikuinen elämässä, edes yks.

Haastateltavat kertoivat, että yleensä sijoitetuilla lapsilla on heikko itsetunto. Huono itsetunto näkyy lapsissa esimerkiksi voimakkaana hyväksynnän hakuna, uhmakuutena ja kykenemättömyytenä ottamaan vastaan positiivista palautetta. Haastateltavat korostivatkin itsetunnon tukemisen tärkeyttä. Haastateltavien mukaan itsetunnon tukeminen on vaikea ja iso prosessi.

Kyllä näil kaikil varmaan on ne haavat, et jollakin tavalla he kokee, että heidät on hylätty, niin sillontan siit tulee just sen itsetunnon kans ongelmia.

Järjestäensä lastensuojelulapsilla on hyvin heikko itsetunto ja se on ollu sitä jo varmaan koko heidän elämänuransa. Totta kai pyritään ja halutaan sitä tukea, mutta hirveen vaikeeta se on, se on vaikeeta.

Se on aika iso prosessi loppupelissä, jonkun itsetunnon kohottaminen, koska näillä (sijoitetuilla lapsilla) on se yleensä ihan maassa.

Haastateltavien mukaan itsetuntoa tuetaan kehumalla ja kannustamalla. Aina kun lapsi onnistuu tai tekee asioita hyvin, lapselle annetaan positiivista palautetta ja kiitosta. Jos lapsi epäonnistuu jossakin, häntä kannustetaan yrittämään uudelleen ja yritetään löytää yhdessä uusia toimintatapoja. Itsetuntoa tuetaan kannustamalla lasta harrastuksiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Tuki muodostuu arjen pienistä asioista. Haastateltavat totesivat, että itsetuntoa tuetaan myös läsnäololla ja osoittamalla välittämistä. Lapselle kerrotaan hänen olevan tärkeä ja hänet hyväksytään juuri

sellaisena kuin hän on. Lapselle myös nimetään hänen hyviä piirteitään ja annetaan luottamusta.

Sitä tuetaan niinku kiitoksella ja kehumisella, ja sitten jos epäonnistuu, ni sitten yritetään seuraavan kerran toisella tapaa, jos se sitten paremmin onnistus.

Tukemalla niihin normaaliaskareisiin, harrastuksiin ja sosiaaliin suhteisiin, et tuetaan siihen normaaliin elämään ja toki annetaan palautetta silloin kun onnistuu.

Sitä (itsetuntoa) tuetaan ihan olemalla läsnä, kertomalla et se lapsi on tärkeä, siitä välitetään ihan sama mitä se tekee.

Ehkä isoin osa siinä itsetunnossa on se, et silloin kun lapsesta tuntuu, et häntä arvostetaan ja hän on rakastettu ja pidetty semmosena kun hän on, häneltä ei vaadita mitään, niin jotenkin ajattelen, et silloin se varmasti se itsetunto ottaa pikkusen isomman askeleen eteenpäin.

6.3 Sijoitettujen lasten vaikeat kokemukset ja tunteet sekä niiden työstäminen

Haastateltavat kertoivat, että sijoitetuilla lapsilla on traumaattisia elämäkokemuksia. He ovat saattaneet kokea muun muassa katteettomia lupauksia, laiminlyöntejä ja pahoinpitelyjä. Lapsilla on hyvin erilaiset taustat ja jokainen sijoitus on aina erilainen. Kaikki lapset kokevat sijoituksen eri tavalla ja se herättää erilaisia tunteita, sijoitus onkin aina kriisi lapselle. Haastateltavien mukaan sijoitetuilla lapsilla on usein hyvin ristiriitaisia tunteita kotiin ja sijoituspaikkaan liittyen. Osa lapsista esimerkiksi häpeää asumistaan lastenkodissa, mutta toisaalta tuntee sen helpotuksena. Toiset lapset taas häpeävät vanhempiaan ja samalla tuntevat tästä syyllisyyttä. Jotkut tuntevat myös lojaalisuusristiriitaa vanhempien ja omahoitajan välillä.

– – jokainen sijoitus on erilainen, ihan aina ja sitte se tausta miksi tänne tullaan.

– – se on aina ristiriitasta, kun lapsi asuu lastenkodissa ja siel on se oma perhe taustalla, ni siin ei voi koskaan välttyä siltä ristiriidalta.

Häpeä olla täällä, häpeää niitä omien vanhempien tapoja, miks he on joutunu tänne, häpeää kertoa koulus, et he asuu lastenkodissa. Ja sit lojaalisuus vanhempia kohtaan on jotain ihan käsittämätöntä, et vanhemmat saa tehdä mitä vaan, niin sitä vähätellään tai aina uskotaan parasta. Ja sit on myös niitä, jotka alkaa olla tänne sitoutuneita, joilla on sitte lojaaliristiriita, et tykkää olla täällä ja sit vanhemmat on sitä vastaan, et kuitenkin pitää vanhemmille sanoo et siel on ihan tyhmää.

Haastateltavat kertoivat, että lapsen erilaisia, vaikeita elämäkokemuksia on tärkeää työstää yhdessä lapsen kanssa ja niitä työstetäänkin eri tavoin, lapsen tarpeet huomioiden. Haastateltavat korostivat erityisesti keskustelua tunteiden ja kokemusten työstämisen tapana. Yleensä nämä keskustelut käydään lapsen ja aikuisen välisissä kahdenkeskisissä tilanteissa. Otollisiksi tilanteiksi mainittiin erilaiset normaaliin arkeen liittyvät tilanteet kuten läksyjenteko, ruuanlaitto, asioilla käynti ja nukkumaanmenohetket. Haastateltavat mainitsivat auton yhdeksi erittäin hyväksi paikaksi hedelmällisille keskusteluille. Automatalla lapsen kanssa on helpompi keskustella vaikeistakin asioista.

Toki sitä lapsen elämähistoriaa, sen aiheuttamia muistoja ja tunteita, totta kai jokaisen kohalla käydään läpi ja pyritään siihen löytämään niitä tärkeitä kohtia, mut se on vähän lapsikohtasta.

No tota kyllä tääl usein aika paljon käydään keskustelemalla niit tunteita lävitse – – lastenkotityös ihan nää oikeet keskustelut kyllä toimii.

Automatkat on hyviä, kun ei tarvi tuijottaa, vaan voi kattoo tietä ja sitte puhua ihan oikeesti syvällisiäki asioita.

Auto on aika hyvä paikka siihen (keskusteluun), että en tiiä onko se moottorin ääni ku rauhoittaa vai se et ku sielt ei vauhdis pääse pois. Se on tavallaan niinku pakollinen paikka puhua, tai turvallinen paikka, semmonen et siel rupee tulemaan semmost juttua, mitä ei välttämättä muualla tulisikaan.

Haastateltavat kertoivat käyttäneensä melko vähän varsinaisia toiminnallisia välineitä lapsen kanssa tunteiden työstämisessä. Muutama mainitsi joskus käyttäneensä esimerkiksi verkostokarttaa, tunnekortteja, kuvia ja satukirjoja. Niiden käyttäminen on kuitenkin satunnaista. Toiminnallisista menetelmistä haastateltavat kertoivat, että lasten kanssa pyritään tekemään paljon erilaisia asioita yhdessä. Haastateltavat mainitsivat yhteiset retket yhdeksi toiminnalliseksi tavaksi. Osa haastateltavista kertoi, että erilaisessa ympäristössä arjen rutiinit ja huolet unohtuvat, osa taas oli sitä mieltä, että toisaalta retkillä usein herää voimakkaita tunteita, joiden käsittely neutraalilla maaperällä on helpompaa ja syvällisempää. Haastateltavat mainitsivat myös liikunnan ja urheilun tunteiden herättäjäksi ja yhdeksi hyväksi keinoksi tunteiden työstämiseen. Haastateltavat kertoivat pelaavansa erilaisia pelejä lasten kanssa, lukevansa lapsille paljon satuja sekä vievänsä lapsia ratsastamaan. Näiden toimintojen kautta keskustelut ja tunteiden työstäminen helpottuu. Haastateltavien mukaan jotkut lapset työstävät omia tunteitaan ja kokemuksiaan myös piirtämällä ja kirjoittamalla.

Mitä nyt sitte tulkitaan toiminnallisiks menetelmiks, ni me pyritään nyt sit paljon tekemään asioita, ettei mitään tämmöst erityistä toiminnallista menetelmää, mut että liikutaan ja urheillaan paljon lasten kanssa ja rohkaistaan heitä tämmöiseen, mitä kautta ehkä sieltä liikunnan kautta niitä tunteita löytyy vähä ehkä eri lailla ku siinä huoneessa keskustellen.

Tehdään retkiä ja retkil elämä on täysin toisenlaista. Lapset käyttäytyvät, ja ehkä aikuisetkin, hyvin toisella tavalla. Ja kokemukset niistä retkistä on hyvin toisenlaisia, hyvin myönteisiä järjestäensä. Ja siellä käsitellään semmosia asioita ja puhutaan semmosia asioita, mitä täällä ehkä ei puhuttas. – – Siellä ku rutiini rikkoutuu ni voidaan puhua tämmösistä asioista.

– – tosi paljon luettiin sillon, satujen kautta päästiin aika hyviinki keskusteluihin.

Haastateltavat kertoivat, että lapsen tunteiden ja kokemusten työstäminen on lapsi- ja tilannekohtaista, pääosin sitä ei suunnitella tarkasti etukäteen. Usein tilanteet tulevat esiin spontaanisti arjen eri toiminnoissa. Haastateltavat korostivatkin aikuis-

sen läsnäolon ja ajan tärkeyttä, aikuisen tehtävä on kuunnella ja havainnoida lasta sekä tunnistaa lapsen olemuksesta ja viesteistä mahdollisesti ilmenevä tarve asioiden työstämiseen.

Se on niinku joskus täysin ennalta-arvaamattomis, millon on sellainen hetki, et lapsen kans tulee joku juttu, ja sit vaan pitää olla valmis reagoimaan.

Muutammat haastateltavista kertoivat lasten osaavan suhteellisen hyvin tuoda mieltään painavia asioita esiin, eivätkä he itse juurikaan ota näitä vaikeita asioita esille vaan luottavat lapsen kykyyn kertoa näistä asioista. Toiset haastateltavat taas olivat sitä mieltä, että on aikuisen tehtävä ottaa vaikeita asioita esiin, mikäli huomaa lapsen oirehtivan käytöksellään tai mikäli lapsi ei itse ota mitään asioita puheeksi. Haastateltavat kertoivat, että osa lapsista puhuu kokemuksistaan ja tunteistaan avoimesti, osa lapsista taas eivät avaudu ollenkaan, vaikka työntekijä yrittäisikin keskustella asioista lapsen kanssa. Näissä tapauksissa lasta ei saa pakottaa puhumaan, vaan on annettava riittävästi aikaa, siihen että lapsi on valmis työstämään asioita. Haastateltavat totesivat, että tunteiden ja kokemusten työstämistä lapsen kanssa helpottaa se, että aikuinen ja lapsi tuntevat toisensa ja heidän välilleen on ehtinyt muodostua tunnesuhde.

Kyl se aika ja se, et tunnetaan, tutustutaan toisiimme ja opitaan luottamaan ja lukemaan niit toisen toimintatapoja ja niin edelleen, niin kyl se helpottaa tosi paljon sitä (tunnetyöskentelyä).

– – mä ehkä pidän, et se on siit lapsesta kiinni, et joskus lapset kertoo ihan ensimmäisestä päivästä lähtien. Jotkut eivät kerro mil-lään.

Haastateltavat kertoivat pyrkivänsä luomaan otollisia ja luonnollisia tilanteita, joissa lapsen olisi helpompi ottaa mieltä painavia asioita esiin ja niistä voitaisiin keskustella yhdessä lapsen kanssa. Näitä otollisia tilanteita haastateltavien mukaan ovat muun muassa yhteiset kävelylenkit, kauppareissut tai television katselu, ja yleensäkin aikuisen ja lapsen kahdenkeskiset hetket. Haastateltavat mainitsivat, että erityisesti niissä tilanteissa, joissa lapsi alkaa jakaa kokemuksiaan ja tunteitaan aikuisen

pitää olla empaattinen ja hänen on kyettävä ottamaan vastaan lapsen pahaa oloa. Haastateltavat kertoivat, etteivät koskaan arvostele lapsen vanhempia mutta pyrkivät kuitenkin mahdollisimman rehellisesti kertomaan lapselle häntä koskevista asioista lapsen ikätaso huomioiden.

Ylipäättään kaikki kahdenkeskinen aika ihan kenen tahansa lapsen kanssa on aina plussaa.

Me tehdään tämmösiä omaohjaajareissuja, käydään joskus jääkiekkopelissä tai jossain, mut et luodaan tämmöst kahdenkeskistä aikaa.

Telkkari on hyvä, ihan sama mitä sielt tulee, ni se yhdessä oleminen ja asioitten läpi käyminen on siinäkin hyvä.

Mun pitää ottaa vastaan sitä heijän tuskaa ja kuunnella ja tavallaan tukea siinä niin, että he saa sen kokemuksen, että mä en koskaan arvostele heijän vanhempiaan.

Koskaan ei tuoda esille mitään pahaa näist lasten sukulaisist ja vanhemmist, et siin liikutaan niin haavoittuvaisella alueella. Mut sit kuitenkin pitää pysyy tietynlaisessa rehellisyydessä, et lapset ymmärtää loppujen lopuks aika paljon. – – Mun mielest niil on oikeus kuulla se totuus et ne pystyy rakentaa sit elämänsä sen varaan.

6.4 Omahoitajien valmiudet tunnetyöskentelyyn

Haastateltavat olivat sitä mieltä, että juuri omahoitaja on luonnollinen ja sopiva henkilö työstämään lapsen tunteita ja kokemuksia yhdessä tämän kanssa. Haastateltavat kertoivat, että kuitenkin aina lapsen ja omahoitajan kemiat eivät sovi yhteen ja tällöin lapsi yleensä muodostaa läheisen suhteen johonkin toiseen yksikön työntekijään, jonka kanssa hän työstää tunteitaan ja kokemuksiaan. Yleensä kuitenkin lapsen ja omahoitajan välille muodostuu kiinteä suhde, omahoitaja tuntee lapsen hyvin ja lapsi kokee hänet todella tärkeäksi. Omahoitaja myös yleensä tuntee lapsen

verkostoa ja tietää hänen taustoistaan enemmän. Tämän takia omahoitajalla on hyvät edellytykset tunnetyöskentelyyn lapsen kanssa.

Luonnollisimmin se (tunnetyöskentely) ois omahoitajan tehtävä ehdottomasti, ja siihen se parhaiten istuu ja siihen se on meidän talossa kuulunuki.

Välttämättä pelkästään se omahoitajasysteemi ei niinku oo se ainut ja oikea ratkaisu tunnetyöskentelylle – – jos siinä tulee se kemioitteen särähtäminen, niin aina sieltä kuitenkin joukosta löytyy se tuttu ja turvallinen aikuinen.

Haastateltavat uskovat, että omahoitajilla on tarvittavat valmiudet tunnetyöskentelyyn lapsen kanssa tiettyyn rajaan asti. Myös terapian merkitystä korostettiin lastensuojeluyksikössä tehtävän tunnetyöskentelyn lisäksi. Joidenkin lasten kokemukset ovat niin rankkoja, etteivät omahoitajien valmiudet aina riitä niiden käsittelyyn, vaan lapset tarvitsevat ulkopuolista terapiaa. Rajan vetäminen sen välillä, tarvitseeko lapsi terapiaa vai ei, on joskus vaikeaa. Haastateltavat nimenomaan korostivat, että he eivät ole terapeutteja, vaan kasvattajia.

Mun mielestä jotenkin ois luontaista, et nääkin lapset kävis siis jossakin ulkopuolel terapiassa, ku me ollaan kuitenkin kasvattajia, me kasvatetaan lapsia ja käydään tätä tunnetyöskentelyä, mut me ei olla terapeutteja, et nää kaikki on kuitenkin kokenu trauman.

Ensisijasesitihan se on meidän tehtävä ja me sitä tehäänkin, et se terapiaa sit joittenki lasten kohalla täydentää sen mihin me ei ehkä pystytä. Meil pitäis olla edellytyksiä siihen riittävästi – – Mun mielest se ei vaadi kuitenkaan mitään ihmeitä. Et jos jonkinlainen tunne-elämä on itsellä ja sit on halu kuulla sitä lasta, ni sil pääsee jo tosi pitkälle.

6.5 Omahoitajien näkemykset tunnetyöskentelyn merkityksestä lapselle

Haastateltavat kokivat tunnetyöskentelyn todella tärkeäksi lapselle. Vastauksissa korostui sekä vaikeiden kokemusten työstämisen että tunnetaitojen oppimisen tärkeys. Tunteiden työstäminen vapauttaa lasta ja helpottaa hänen oloaan. Se auttaa

lasta ymmärtämään omia elämäkokemuksiaan ja sitä kautta jäsentämään omia ajatuksiaan ja elämäänsä.

Mutta kylhän se tosi tärkeätä on, niitten lasten tunteitten kans tehään töitä ja yritetään saada kertoman just niistä tunteista, mitkä on semmosia pinnalla ja varsinkin sillon, kun ne tulee tänne, ni sillon ois tosi tärkeätä, et ois ihminen joka sais puristettua sieltä sitä kurjaa tunnetta ulos, että se elämä helpottus.

Haastateltavat kertoivat, että tunnetyöskentelyn kautta lapset oppivat tunnistamaan omia tunteitaan ja ilmaisemaan niitä. Myös ymmärrys omista tunteista kasvaa ja samalla tunteiden hallinta lisääntyy. Haastateltavat mainitsivat lasten oppivan myös sen, että tunteiden näyttäminen on sallittua. Tunnetyöskentelyn kautta lapsi oppii arvostamaan itseään, eli itsetunto kehittyy ja lapsi myös pystyy rakentamaan minäkuvaansa. Lapsi pystyy myös paremmin rakentamaan omaa elämäänsä tasapainoiseksi ja hänellä on paremmat mahdollisuudet itsenäistyä ja pärjätä elämässään. Haastateltavat kertoivat, että yleensä tunnetyöskentelyn myötä lapsista tulee avoimempia ja sosiaalisempia, he myös pystyvät ottamaan muut paremmin huomioon.

Ja se on oikeestaan niinku sanotaanko, että tän lastensuojelulapsen, ja ihan normaalinkin lapsen, niinku semmonen perusjuttu se eheytyminen, tosin näillä sijoitetuilla, niin vaan ja ainoastaan tapahtuu tunnetyöskentelyn kautta. Ja just nimenomaan sen kautta, että oppii ja kykenee luottamaan johonki aikuiseen.

No toi (tunnetyöskentely) on mun mielestä iso juttu, et kun lapsen oma tunteitten tunnistaminen, ilmasu, ymmärrys omista tunteista kasvaa, niin sitten myös sitä kautta tämmösten niinkun ikätason kehitystehtävien toteuttaminen on mahdollista. – – Niin niillä paljon paremmat mahikset on sitte pärjätä.

6.6 Omahoitajien näkemykset sijoitettujen lasten tunnetyöskentelyn tarpeesta

Haastateltavat olivat sitä mieltä, että erityisesti sijoitetut lapset tarvitsevat tunnetyöskentelyä ja tämä tarve näkyy lapsissa monin eri tavoin. Lapsilla on paljon puutteita tunne-elämän kehityksessä sekä selkeitä tunne-elämän häiriöitä. Vastauksissa

korostui lasten puutteet tunnetaidoissa ja heille tapahtuneet traumaattiset kokemukset. Lapsilla on usein vaikeita kokemuksia, joita ei ole millään tavalla kotona käsitelty, esimerkiksi keskusteltu lasten kanssa tapahtumista, ja lapsi on muodostanut niistä vääristyneitä ajatus- ja toimintamalleja. Sen lisäksi, että lapsella on vaikeita, käsittelemättömiä kokemuksia, häneltä usein puuttuu peruspositiivisia kokemuksia ja välittämisen sekä turvallisuuden kokemuksia. Lapsen luottamus on petetty moneen kertaan ja hänellä on kokemus siitä, ettei kukaan kuuntele eikä välitä. Sijoitetuilta lapsilta usein puuttuukin turvallisuuden tunne.

Mun mielest se on ihan selvä, et miksi he tarvis (tunnetyöskentelyä). Heil on semmosia kokemuksia, mitä ei yleensä sen ikäsellä lapsella sais olla ja sen lisäksi että siel on niitä traumaattisia kokemuksia. Ni sen lisäksi siel on se, et niit ei oo millään lailla käsitelty, jonka jälkeen ne on jääny sinne ja muodostunu ihan käsittämättömiä toimintamalleja, ajatusmalleja.

No justii ehkä tää, et nää lapset ei osaa huomioida toisia ihmisiä, ku niitten omat tarpeet on jääny tyydyttämättä, ni ne ei pysty viel niinku siihen et ne ajattelis toisia. – – Ja sit tietty impulsiivisuus, et ku mua ottaa päähän, ni mä otan nyrkit esiin ja mä niinku tota toista muksautan.

Haastateltavat mainitsivat vielä tarkemmin miten tunnetyöskentelyn tarve sijoitetuissa lapsissa näkyy. Lasten elämä on usein saattanut olla epäsäännöllistä ja lapsen omat tarpeet ovat saattaneet jäädä tyydyttämättä. Kotona ei ole välttämättä osattu, haluttu tai pystytty antamaan lapselle tarvittavia tunnetaitoja, eikä lapsella ole ollut mitään paikkaa purkaa tai sanoittaa tunteitaan. Lapsen tunteet saattavat olla vihan ja kuoren alla, eikä hänellä välttämättä ole kosketuspintaa omiin tai toisten tunteisiin. Tunteista puhuminen on näille lapsille usein todella vaikeaa ainakin aluksi, he eivät osaa nimetä eivätkä näyttää tunteitaan. Todella monella lapsella on ongelmia itsetunnon ja itseluottamuksen kanssa, myöskään omatunto ei ole aina kehittynyt normaalisti.

Kaikki on vauvasta asti peittäny luottamuksen, tai suurin osa, ei välttämättä kaikki, mut et on tullu se tunne, et kukaan ei kuuntele, kukaan ei välitä.

Heilt puuttuu kokonaan se (tunneilmasu), että he vaan niinku sisälleen laitto kaikki, ei itkeny, ei sanonu mitää. Kaikki on niinku hyvin. Sanovat vaan et hyvin, vaik ties, et ei ne välttämättä ole, koska on paha olo. He eivät saa sanottua sitä.

Tunteiden nimeäminen on varmaan tosi vaikeeta, et niitten pitäsen osata tunnistaa, et hei must tuntuu nyt tältä ja sit se on vähän sellasta sekamelskaa, ku niit ei oo siel kotona käyty läpi. Ni sit ei oikeen tiä et mikä tunne tää on ja et saaks tällee tuntee.

6.7 Omahoitajien kehittämistarpeita tunnetyöskentelijöinä

Haastateltavat mainitsivat yhdeksi kehittämistarpeekseen ajankäytön. Useimmiten aikaa lapsen ja aikuisen kahdenkeskiselle kohtaamiselle sekä tunnetyöskentelylle on liian vähän. Haastateltavat totesivat, että asioita tulisi priorisoida käytettävissä olevan ajan puitteissa. Vaikka haastateltavat kertoivatkin käyttävänsä aikaa tunnetyöskentelyyn, heidän mukaansa usein kiireinen arki vie aikaa todelliselta läsnäololta ja kahdenkeskisiltä keskusteluilta lapsen kanssa. He olivat sitä mieltä, että heidän pitäisikin käyttää enemmän aikaa tunnetyöskentelyyn lasten kanssa.

Kehittämistä on varmaan aina, yks mikä ni mun mielestä aikaa pitäis löytyä sille omahoidettavalle enempi. – Et ajan puute, ja ehkä sitten just, että antaa sitä aikaa sille yhdelle lapselle enempi siinä omassa työvuorossaan.

Ylipäättään sitä (aikaa) pitäis käyttää enemmän. Et usein arjet on kiireisiä ja pitää ihan sitä perus – niinku arki saada rullaamaan.

Haastateltavat kertoivat tarvitsevansa lisää kokemusta, ammattitaitoa ja koulutusta tunnetyöskentelyyn. Nimenomaan lasten kokemusten läpikäymiseen haluttiin lisää ammattitaitoa. Myös tilannetajun kehittämisen tarve mainittiin. Pitäisi kehittyä havainnoimaan paremmin eri tilanteita ja tarttua oikeisiin asioihin oikealla tavalla. Haastateltavat myös mainitsivat, että voisivat ottaa käyttöön esimerkiksi tunnekortteja ja muita apuvälineitä tunnetyöskentelyyn. Vastauksissa myös ammatillisuus nähtiin yhdeksi kehittämistarpeeksi. Työssä jaksamisen kannalta pitää muistaa säi-

lyttää oma ammatillisuus. Kehittämistarpeiksi mainittiin myös kuuntelemisen taito ja rauhallisuus.

Siinä kysytään myös omaa ammatillisuutta, että osaako pistää asiat tärkeysjärjestykseen. – – Mut suurempana asiana mä nään siinä tosiaan et ku se tilanne tulee, niin osaa siinä vaihees tajuta sen tilanteen ja osaa tarttua siihen ja pistää toisarvoiset asiat sivuun, mutta ehkä noin niinku yleisemmin ni totta kai aikaa on liian vähän lapsen kahdenkeskiselle kohtaamiselle.

Et semmonen tietynlainen kovuus tai mikä se on, niin pitää itelle tehdä tai sen pitää muodostua, että jaksaa tehdä tällästä työtä. – – Mut jos se oma ammatillinen identiteetti ei oo tarpeeks vahva, niin kyl helposti voi käydä niin, että sit sä kannat näitten lasten murheit 24 tuntia 365 päivää.

6.8 Lastensuojeluyksiköiden kehittämistarpeita tunnettyöskentelyssä

Haastateltavien vastauksista korostui, että yksiköissä tulisi järjestää enemmän koulutusta tunnettyöskentelyyn liittyen. Myös työnohjauksen tärkeys nousi vastauksista esiin ja työnohjausta kaivattiin enemmän. Työnohjausta pidettiin hyödyllisenä keinona keskustella yhdessä työtovereiden kanssa omista tunnettyöskentelyyn liittyvistä kokemuksista ja analysoida niitä.

No ainaki vois olla jotain hyviä kouluttajia ja koulutuksia, jotain semmosia päiviä, missä paneuduttas tämmösen asian kanssa. Ois joku, joka kertois ja neuvois, et mitä kaikkea fiksum voi tehdä näiden lasten kanssa, et saatas lasten tunne-elämä tasapainoon.

Työnohjaus ois aina hienoo, aina on hyvä analysoida, mitä on tehny ja oppia lisää.

Haastateltavat kokivat työtoverien tuen ja keskustelun tärkeiksi ja toivoivatkin niitä lisää. Vastauksissa mainittiin myös halukkuus siirtyä omahoitajaparityöskentelyyn. Olisi hyvä, että lapsella olisi kaksi omahoitajaa yhden sijaan, jolloin omahoitajat saisivat tukea toisiltaan ja voisivat jakaa kokemuksia keskenään. Omahoitajapari-

työskentelyn myötä lapsella olisi myös varaa valita, kumman omahoitajista kokee läheisemmäksi, kumman kanssa olisi helpompi jutella omista asioista.

Et tietysti aina vois olla vielä enemmän aikaa olla yhdessä ja käydä läpi näit juttuja.

Musta kaks semmosta ihan täyspäivästä omahoitajaa ois parempi ku tää varahoitajasysteemi, et se ei mee liikaa yhen ihmisen varaan ja sit siin ois lapsellaki varaa valita, et käyks se molempien kans tätä tunnetyöskentelyä tai kokeeks se olevansa läheinen molempien kaa vai vaan toisen kanssa.

Haastatteluista kävi ilmi, että toivottiin jokaisen omahoitajan yksikössä rohkaistuvan ottamaan käyttöönsä enemmän menetelmiä avuksi tunnetyöskentelyyn. Työntekijöiden tulisi myös asennoitua kuuntelemaan lapsia vieläkin enemmän.

Mä toivon että jokainen omahoitaja vahvistus ottamaan menetelmiä käyttöön. Ja just sitä kuulemisen mentaliteettia samoten.

7 YHTEENVETO

7.1 Omahoitajien määritelmät tunnetyöskentelystä

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan omahoitajien mielestä tunnetyöskentely kuuluu luonnollisena osana ihmisen elämään, se kuuluu myös automaattisesti kasvattajan työhön. Tunnetyöskentely on yksi lastensuojeluyksikön työntekijöiden työmenetelmä, joka on heillä käytössä koko ajan, ja näin ollen se on normaali osa arkea. Tuovila (2008, 55) korostaakin, että vaikka usein ajatellaan vain terapian auttavan traumaattisia kokemuksia omaavaa lasta, arjen terapeuttisuus ja hoidollisuus tulisi kuitenkin nähdä mahdollisuutena tukea ja auttaa lasta. Myös Välivaaran (2004, 12) mukaan terapeuttinen arki on yksi keskeinen lapsen kehitystä tukeva tekijä.

Tutkimustuloksistamme ilmenee, että omahoitajien mukaan läsnä oleminen on tärkeä osa tunnetyöskentelyä, työntekijän tulee olla aidosti oma itsensä ja olla lapselle

aidosti läsnä. Tunnetyöskentely on myös lapsen kokonaisvaltaista huomioimista ja tukemista sekä kannustamista tunneilmaisuuksiin. Se on lapsen tarpeista lähtevää ja edellyttää luottamuksellista suhdetta lapsen ja aikuisen välillä.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella omahoitajat ajattelevat tunnetyöskentelyn olevan työskentelyä omalla persoonalla, kuitenkin oma ammatillisuus säilyttäen. Työntekijän tulee työssään osata huomioida omat tunteensa ja hyödyntää niitä, mutta toisaalta myös rajata tunteitaan. Pihlajankin (1999, 135) mukaan lapsen kasvuympäristöön vaikuttaa työntekijän käsitys itsestään, omista tunteistaan, toiminoistaan ja piirteistään. Tutkimustulostemme mukaan tunnetyöskentely on siis ammatillinen tapa toimia.

7.2 Omahoitajien tavat toteuttaa tunnetyöskentelyä

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan omahoitajat toteuttavat tunnetyöskentelyä monin eri tavoin. Tunnetyöskentelyn toteutus muodostuu tunnetaitojen opettamisesta lapselle, eli tunnekasvatuksesta, ja lapsen vaikeiden kokemusten ja tunteiden työstämisestä. Tunnetyöskentelyn toteuttaminen koetaan omahoitajien tehtäväksi ja yleensä heillä onkin valmiudet siihen.

Tutkimustulostemme mukaan omahoitajien mielestä aikuisen rooli on tärkeä tunnetyöskentelyssä. Aikuinen toimii mallina ja peilinä lapsen tunteille. Isokorvenkin (2004, 129) mukaan lapsi oppii tunnetaitoja jakamalla tunteita aikuisen kanssa ja katsomalla sekä samaistumalla häneen. Aikuinen nimeää lapsen tunteita ja hänen tulisi reagoida omilla tunteillaan lapsen käytökseen. Tämän tutkimuksenkin tulosten mukaan omahoitajat opettavat tunnetaitoja lapselle nimeämällä ja sanottamalla lapsen tunteita yhdessä hänen kanssaan. Omahoitajat myös rajaavat lapsen tunteita tarvittaessa. Näiden taitojen kautta lapsi oppii paremmin hallitsemaan omia tunteitaan. Kempin (2000, 4) mukaan tunteiden havaitseminen ja hallinta ovatkin tunnetaitojen opettelussa tärkeimmät tekijät. Isokorpi (2004, 127) toteaa, että lapsi ei

voi itsenäisesti oppia tunnetaitoja, vaan aikuisen tehtävä on opettaa, tukea ja olla esimerkkinä.

Isokorven (2004, 129) mukaan lapsen on tärkeä kokea ja tuntea kaikenlaisia tunteita. Tämän tutkimuksenkin tulokset osoittavat, että omahoitajat antavat lasten näyttää kaikenlaiset tunteensa, myös kielteiset ja lapsia rohkaistaankin siihen. Omahoitaja ei saa tukahduttaa tai kieltää lapsen tunteita vaan hänen on pystyttävä ottamaan vastaan ne kaikki. Cacciatoren ym. (2008, 32) mukaan aikuisen tehtävä on rohkaista lasta tunneilmaisussa ja osoittaa ettei tunteita tarvitse paeta. Aikuisen kuuluu auttaa lasta selviämään negatiivisten tunteidensa kanssa. Cacciatore (2008, 11) mainitsee, ettei lapsen tunteita tule kieltää ja vähätellä, vaan lapsella tulee aina olla mahdollisuus tunteiden kokemiseen ja näyttämiseen. Tutkimuksemme tuloksista ilmenee, että omahoitajien mukaan lapselle on annettava aikaa tunteiden käsitteilyyn, mutta häntä ei koskaan saa jättää kokonaan yksin niiden kanssa. Tunteenpurkausten jälkeen olisi tärkeä keskustella lapsen kanssa hänen tunteistaan ja niiden aiheuttamasta käyttäytymisestä. Cacciatorenkin (2008, 10) mukaan on tärkeä keskustella tunteista ja opettaa niiden tunnistamista, sillä tunteita, joita ei ymmärrä ja joista ei pysty keskustelemaan, ei myöskään voi hallita. Väливаara (2004, 13) toteaaakin, että lapselle paras tuki on turvallinen kasvuympäristö, jossa lapsi voi vapaasti ilmaista tunteitaan ja kokemuksiaan, sekä häntä rohkaistaan siihen.

Tutkimustulostemme perusteella omahoitajat kokevat, että tunnetyöskentelyn toteuttamiseen tarvitaan kiinteä ja turvallinen suhde aikuisen ja lapsen välillä. Yleensä omahoitajat pyrkivätkin luomaan kiintymyssuhteen omahoidettavaan lapseen ja useimmiten lapsi kiintyy juuri omahoitajaan. Toisinaan yhteen sopimattomien henkilökemioiden vuoksi lapsi muodostaa kiintymyssuhteen johonkin toiseen aikuiseen lastensuojeluyksikössä. Pääasia kuitenkin on, että lapsella on ainakin yksi aikuinen, johon hän on turvallisesti kiintynyt. Isokorvenkin (2004, 132) mukaan lapsi tarvitsee aikuisen kiintymystä ja mahdollisuuden kiintymyssuhteen muodostamiseen läheiseen aikuiseen. Myös Holmberg (2003, 31) korostaa, että lapsella on oltava ainakin yksi läheinen ihmissuhde, joka tukee hänen kasvuaan ja kehitystään, jolloin lapsi voi rakentaa itselleen tasapainoisen ja terveen identiteetin.

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan lapsen itsetunnon tukeminen on yksi tunnetyöskentelyn toteutustapa. Omahoitajat tukevat lapsen itsetuntoa antamalla positiivista palautetta lapsen onnistumisista sekä hänen persoonallisuuden piirteistään ja kannustamalla lasta jos hän epäonnistuu. Lasta myös kannustetaan harrastuksiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Wright & Oliver (1998, 23) toteavat, että kannustavassa ympäristössä lasta kunnioitetaan ja lapsi kokee, että häntä arvostetaan. Tässä tutkimuksessa tulokset osoittavat, että omahoitajat tukevat lapsen itsetuntoa myös olemalla läsnä ja osoittamalla välittämistä. Omahoitajat kokevat lapsen itsetunnon tukemisen tärkeäksi ja haastavaksi prosessiksi, koska sijoitetulla lapsella yleensä on todella heikko itsetunto, eivätkä he osaa ottaa kehuja vastaan. Holmberginkin (2003, 24) mukaan laiminlyödyillä lapsilla on yleensä tavallista huonompi minäkäsitys ja itsetunto. Kun lapsen tarpeet ovat jääneet huomiotta tai niihin vastataan puutteellisesti, lapsi kokee, ettei hän ole tärkeä ja rakastamisen arvoinen, eivätkä hänen tunteensa ole tärkeitä.

Tämän tutkimuksen tuloksista ilmenee, että omahoitajat työstävät lapsen tunteita ja vaikeita kokemuksia monin eri tavoin yhdessä lapsen kanssa. Kyrönseppän ym. (1990, 52) mukaan lapsen ja omahoitajan välinen keskustelu lapsen kokemuksista auttaa lasta integroimaan omia tunteitaan ja omaa käytöstään minäkuvaansa. Keskeisenä tuloksena tässä tutkimuksessakin on se, että tärkein ja käytetyin tunteiden ja kokemusten työstämistapa on keskustelu. Omahoitajien mukaan keskustelut käydään yleensä lapsen ja aikuisen välisissä kahdenkeskisissä, arjen eri askareisiin liittyvissä tilanteissa. Välivaarankin (2004, 10–11) mukaan tunteidensa ja kokemustensa työstämiseen lapsi tarvitsee aikuisen, joka kykenee kohtaamaan lapsen kokemukset ja tunteet, sekä tukemaan lasta arjen eri tilanteissa. Saadessaan jakaa kokemaansa aikuisen kanssa lapselle muodostuu tunne kuulluksi ja nähdyksi tulemisestä.

Välivaara (2004, 12, 19) korostaa toiminnallisten menetelmien tärkeyttä, sillä lapsen on vaikea tuoda asioita sanallisesti esiin ja yhteys lapseen muodostuu parhaiten toiminnan kautta. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan kuitenkin omahoitajat käyttävät melko vähän varsinaisia tunnetyöskentelyyn tarkoitettuja toiminnallisia

välineitä. Lasten kanssa kuitenkin tehdään paljon erilaisia asioita yhdessä: pelataan pelejä, ratsastetaan, luetaan satuja, tehdään retkiä ja liikutaan yhdessä. Nämä toiminnot herättävät tunteita ja niiden kautta tunteiden työstäminen ja keskustelu helpottuu. Välivaarakin (2004, 20) sanoo, että työskentely lapsen kanssa edellyttää toiminnallisia tukimuotoja, jotka osallistavat lasta ja herättävät hänen mielenkiintonsa. Tutkimustuloksistamme ilmenee, että lapset myös työstävät tunteitaan piirtämällä ja kirjoittamalla.

Tutkimuksemme tulosten mukaan omahoitajien mielestä lapsen tunteiden ja kokemusten työstäminen on lapsi- ja tilannekohtaista, tilanteet tulevat eteen spontaanisti eikä niitä usein suunnitella etukäteen. Isokorpi (2004, 130) toteaa, että aikuisen on osattava muuntaa omaa toimintaansa lapsikohtaisesti, mikä on mahdollista aikuisen tuntiessa lapsen. Suunnitelmallisuuteen liittyen Välivaara (2004, 13) kuitenkin on sitä mieltä, että sijoitetun lapsen tukemisen perusta, hyvän vuorovaikutussuhteen lisäksi, on suunnitelmallinen toiminta lapsen parhaaksi. Tutkimustuloksistamme ilmenee, että omahoitajien mukaan aika ja omahoitajan läsnäolo on tärkeää. Omahoitajan on havaittava mahdolliset tilanteet asioiden työstämiseen ja tartuttava niihin. Toiset omahoitajat ottavat itse vaikeita asioita esiin lapsen kanssa ja näkevätkin sen heidän tehtävänään. Toiset taas luottavat lapsen kykyyn ottaa asioita puheeksi, eivätkä itse tee aloitetta niiden työstämiseen. Holmberg (2003, 30) kuitenkin kertoo, että vaikeat kokemukset aiheuttavat ahdistusta, mutta lapsi ei osaa välttämättä purkaa sitä. Tämän myötä käsittelemättömät vaikeat kokemukset murtavat lasta hiljalleen ja huomaamatta.

Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että omahoitajien mukaan lapsen tunteiden ja kokemusten työstämistä helpottaa se, että aikuinen ja lapsi tuntevat toisensa. Tunteiden ja kokemusten työstämiseen omahoitajat pyrkivät luomaan otollisia ja luonnollisia kahdenkeskisiä tilanteita lapsen kanssa, kuten kävelylenkit, kauppareisut ja television katselu. Näissä tilanteissa omahoitajan tulee olla empaattinen ja kykenevä lapsen pahan olon vastaanottamiseen sekä rehellisesti kerrottava lapselle häntä koskevista asioista tämän ikätaso huomioiden. Myös Holmbergin ja Hakkaraisen (2002, 4) mukaan lapsi tarvitsee tietoa itseään koskevista asioista, koska

tiedon myötä hänen turvallisuutensa lisääntyy ja ahdistuksensa sekä epävarmuutensa lieventyvät. Välivaarakin (2004, 12) on sitä mieltä, että lapsen kanssa on tärkeää keskustella häntä koskevista asioista ja niihin liittyvistä tuntemuksista lapsen kehitystaso huomioiden.

Tuovila (2008, 56) pohtii, että vaikka lapsen tunnemaailman ja kokemusten syvemmän työstämisen ajatellaan olevan vain terapeuttien tehtävä, kasvattajien vahvuutena on lapsen arjen tuntemus ja mahdollisuus työstää lapsen asioita heti tuoreeltaan. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan omahoitaja onkin luonnollinen ja sopiva henkilö tunnetyöskentelyn toteuttamiseen lapsen kanssa, koska omahoitaja tuntee hyvin lapsen sekä useimmiten hänen verkostonsa ja taustansa. Kinnusen (1999, 90) mukaan lastensuojeluyksikön työntekijöistä juuri omahoitaja tuntee lapsen parhaiten. Välivaara (2004, 13) toteaa, että tukeakseen lapsen kehitystä aikuisella tulee olla tietoa lapsen ongelmista sekä voimavaroja niiden käsittelyyn. Tutkimuksemme tulokset kertovat, että omahoitajien mukaan yleensä heidän ja lapsen välille myös muodostuu kiinteä suhde. Kyrönseppä ja Rautiainenkin (1993, 101–102) ovat sitä mieltä, että lapsen ja omahoitajan välille muodostuu yleensä henkilökohtainen ja vastavuoroinen tunnesuhde, jonka tarkoituksena on tukea lapsen kehitystä ja antaa korjaavia tunnekokemuksia. Lapsen ja omahoitajan välisen kiintymyssuhteen muodostumista myös kyseenalaistetaan, koska omahoitaja valikoituu yleensä sattumanvaraisesti. Tämänkään tutkimuksen tulosten mukaan lapsen ja omahoitajan kemiat eivät aina kohtaa, jolloin lapsi yleensä muodostaa läheisen suhteen johonkin toiseen yksikön työntekijään. Tärkeintä on, että joku yksikön aikuisista työstää lapsen kanssa tämän tunteita ja kokemuksia. Isokorvenkin (2004, 130) mukaan aikuisen tehtävä on lapsen tunnekuorman helpottaminen. Tutkimustuloksistamme ilmenee, että omahoitajien mukaan heillä on valmiudet tunnetyöskentelyyn tiettyyn rajaan asti. Toisinaan kuitenkin lasten ongelmat ovat sen tyyppisiä, että ne vaativat terapeutin apua.

7.3 Omahoitajien näkemykset tunnetyöskentelyn merkityksestä sijoitetun lapsen kannalta

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan omahoitajien mielestä tunnetyöskentely on lapselle todella tärkeää. Tunnetyöskentely vapauttaa lasta ja helpottaa hänen oloaan, auttaa lasta ymmärtämään omia kokemuksiaan ja jäsentämään sekä ajatuksiaan että elämäänsä. Väliavaarakin (2004, 15–16) toteaa, että työstämällä vaikeita kokemuksia lapsen kanssa tämä saa jäsentyneemmän kuvan traumaattisista kokemuksistaan ja säilyttää kosketuksen tunteisiinsa. Tutkimustuloksistamme ilmenee, että omahoitajien mielestä tunnetyöskentelyn avulla lapsi oppii tunnistamaan, ilmaisemaan, ymmärtämään ja hallitsemaan tunteitaan. Lapsi oppii myös, että tunteiden näyttäminen on sallittua. Lapsesta tulee avoimempi, sosiaalisempi ja empatiakykyisempi. Väliavaara (2004, 19) kertoo, että lapsen itsetuntemus lisääntyy, minäkuva vahvistuu ja tulevaisuudenkuva selkiytyy, kun lapsella on mahdollisuus tutustua itseensä ja elämäntarinaansa. Tämän tutkimuksenkin tulosten mukaan omahoitajat kokevat, että tunnetyöskentely kehittää lapsen itsetuntoa ja minäkuvaa, lapsella on myös paremmat mahdollisuudet rakentaa omaa elämäänsä ja pärjätä siinä sekä itsenäistyä. Myös Isokorven (2004, 127) mukaan tunnetaitojen oppiminen on lapsen tulevaisuuden kannalta erittäin tärkeää. Lapsen tulevaisuutta ajatellen erityisesti tunnetaitoihin kuuluva kiintymyksen taito on olennainen taito, koska sen myötä mahdollistuvat pysyvät ja syvälliset ihmissuhteet.

Tutkimustulostemme mukaan omahoitajat ovat sitä mieltä, että erityisesti sijoitetut lapset tarvitsevat tunnetyöskentelyä ja tarve näkyykin lapsissa monin eri tavoin. Lapsilla on puutteita tunne-elämän kehityksessä, tunnetaidoissa ja itsetunnossa sekä selkeitä tunne-elämän häiriöitä. Lapsilla on traumaattisia kokemuksia, joita ei välttämättä ole voitu kotona käsitellä. Tuovila (2008, 40) kertoo, että lapsen tunne-elämän kehityksen vaurioituminen ilmenee muun muassa kykenemättömyytenä tulla toimeen erilaisten tunteiden, niin negatiivisten kuin positiivistenkin kanssa. Lapsen on vaikea sietää erilaisia tunteita, eikä hän osaa suhtautua niihin, koska aikuinen ei ole kyennyt opettamaan lapselle tunnetaitoja lapsen ollessa pieni. Tämän tutkimuksen tuloksista myös ilmenee, että sijoitus on lapsille työstämistä vaa-

tiva kriisi. Holmberg ja Hakkarainen (2002, 4) korostavat, että aiempien traumaattisten kokemusten lisäksi myös sijoitus itsessään on lapselle kriisi, koska lapsi kokee monia menetyksiä joutuessaan sijoitetuksi.

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan omahoitajien mielestä näiden traumaattisten kokemusten lisäksi lapsilta usein puuttuu peruspositiivisia kokemuksia sekä välittämisen ja turvallisuuden kokemuksia. Holmberg (2003, 22) toteaa, että traumaattiset kokemukset muuttavat lapsen turvallisuuden tunnetta, häiritsevät hänen normaalia elämäänsä ja haavoittavat lasta. Tutkimustuloksistamme ilmenee, että usein myös lasten luottamus on petetty toistuvasti. Vaikeista kokemuksista johtuen lapsilla on ristiriitaisia tunteita, jotka vaativat työstämistä. Välivaarakin (2004, 19) pohtii, että monien sijoitettujen lasten luottamus on tullut liian useasti petetyksi, heillä on irrallisia mielikuvia aiemmista kokemuksista sekä lojaaliteettiristiriitoja ja muita ristiriitaisia tunteita. Näiden vuoksi lapset eivät halua tai heidän on vaikeaa kertoa aikuiselle kokemuksistaan. Tutkimustulostemme perusteella omahoitajat ovat sitä mieltä, että osalla sijoitetuista lapsista kiintymyssuhde vanhempiin on kehittynyt normaalisti, toisilla sitä ei ole muodostunut ollenkaan ja joillakin on ongelmia sen kehittämisessä. Sinkkonen ja Kalland (2001) pohtivat, että usein sijaishuollossa olevan lapsen kiintymyssuhde vanhempiin on kehittynyt poikkeusolosuhteissa turvattomaksi, mikä on uhka lapsen normaalille kasvuille ja näkyy lapsessa usein epäsosiaalisuutena, ongelmakäyttäytymisenä ja erilaisina tunne-elämän ongelmina (Välivaara, 2004 17–18).

7.4 Tunnetyöskentelyn kehittäminen

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan omahoitajat kokevat heillä olevan joitakin kehittämistarpeita tunnetyöskentelijöinä. Yksi näistä on ajankäyttö. Omahoitajat haluaisivat käyttää enemmän aikaa tunnetyöskentelyyn ja asioita tulisi priorisoida. Usein kiireinen arki vie aikaa läsnäololta ja kahdenkeskisiltä keskusteluilta. Välivaarakin (2004, 13) toteaa, että usein kiireisessä arjessa unohtuu helposti yksittäisten tekojen suuri merkitys lapsen hyvinvoinnin ja tulevaisuuden kannalta. Lapsen

kehitystä tuetaan parhaiten aikuisten suunnitelmallisella ja lapselle edunmukaisella toiminnalla. Pihlajan (1999, 135) mukaan hyvän kasvattajan tunnuspiirteet muodostuvat henkilökohtaisten ominaisuuksien ja ammattiosaamisen kokonaisuudesta. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan omahoitajat näkevätkin kehittämistarpeikseen sekä ammatillisia että persoonallisuutensa ominaisuuksia. He kokevat tarvitsevansa lisää kokemusta, ammattitaitoa ja koulutusta. Lisäksi tilannetajun, kuuntelemisen taidon ja rauhallisuuden sekä ammatillisuuden kehittämiseen olisi tarvetta. Tuovila (2008, 65) kertoo, että sijoitettujen lasten kasvattaminen ja hoitaminen on vaativaa työtä ja edellyttää kasvattajalta vahvaa psyykettä. Tutkimustuloksistamme ilmeni, että omahoitajien mukaan erilaisten tunnetyöskentelyn apuvälineiden ja menetelmien käytön lisääminen olisi myös tärkeää. Väливаara (2004, 35) korostaa toiminnallisten välineiden käyttöä, sillä niiden avulla saadaan lapsen oma kokemus esiin lapsilähtöisellä ja voimavarakeskeisellä työotteella. Välineet auttavat lasta sanottamaan kokemuksiaan, nimeämään tunteitaan, hahmottamaan voimavaroja ja sitä kautta vahvistavat lasta.

Tutkimustulosten perusteella omahoitajat ovat sitä mieltä, että lastensuojeluyksikön kehittämistarpeita ovat tunnetyöskentelyyn liittyvän koulutuksen lisääminen ja työnohjaus. Lisäksi työtoverien välistä keskustelua ja tukea kaivataan lisää, koska ne koetaan tunnetyöskentelyn kannalta tärkeiksi. Myös omahoitajaparityöskentely antaa tukea tunnetyöskentelyyn ja siihen tulisikin siirtyä. Kyrönsepän & Rautiaisen (1993, 102) mukaan lapsen ja omahoitajan välisen kiintymyssuhteen muodostuminen usein kyseenalaistetaan, koska lapsi ei voi valita omahoitajaansa. Tutkimustulosten mukaan omahoitajaparityöskentely lisäisi lapsen valinnan mahdollisuuksia.

8 POHDINTA

Tutkimuksessamme oli tarkoituksena selvittää omahoitajien näkemyksiä heidän tekemästään tunnetyöskentelystä sijoitettujen lasten kanssa sekä heidän tapojaan toteuttaa sitä. Tarkoituksena oli myös selvittää, kuinka tärkeäksi ja tarpeelliseksi omahoitajat tunnetyöskentelyn kokevat sijoitetun lapsen kannalta ja miten tunne-

työskentelyä tulisi kehittää. Saimme kaikkiin tutkimustehtäviin vastaukset ja saavuttimme tutkimuksemme tavoitteen. Osaltaan tutkimuksen onnistumiseen vaikutti se, että saimme kerättyä runsaan aineiston, josta saimme vahvistuksen teorialle. Voimme todeta, että tutkimuksemme teoria ja tulokset tukevat toisiaan. Haastatteluissa ja siten myös tutkimustuloksissa korostuivat toinen ja kolmas tutkimustehtävä. Niihin saimme laajoja vastauksia ja koimme, että ne olivatkin keskeisimmät tutkimustehtävät tutkimukseemme. Tutkimus vahvisti omaa käsitystämme tunnettyöskentelyn tärkeydestä ja hyödyllisyydestä sekä siitä, että se on omahoitajan tehtävä. Tutkimuksen myötä myös omat tietomme tunnettyöskentelystä syvenivät ja laajenivat. Suurelta osin tutkimustulokset olivat sen suuntaisia kuin olimme odottaneetkin, mutta saimme myös joitakin yllättäviä tuloksia. Yllätyimme siitä, että varsinaisia tunnettyöskentelyyn tarkoitettuja menetelmiä ja välineitä käytetään melko vähän. Pohdimmekin, että saattaisiko tämä johtua siitä, että työntekijöillä ei ole tarpeeksi tietoa erilaisista menetelmistä ja välineistä. Tiedon puute saattaa johtua siitä, ettei työntekijöiden ammattikoulutukseen tai muuhun työn ohessa tapahtuvaan koulutukseen ole sisältynyt näiden asioiden käsittelyä.

Eskolan ja Suorannan (1999, 211–212) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija itse on yksi keskeisin luotettavuuden kriteereistä ja arviointi koskeekin koko tutkimusprosessia. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa luotettavuutta voidaan tarkastella uskottavuuden, siirrettävyyden, varmuuden ja vahvistettavuuden kautta. Uskottavuutta tarkastellaan sillä, vastaako tutkijan käsitteellistäminen ja tulkinnat tutkittavien käsityksiä. Parkkilan, Välimäen ja Routasalon (2000) mukaan siirrettävyys tarkoittaa tulosten siirrettävyyttä tutkimuskontekstista toiseen vastaavaan kontekstiin (Tuomi & Sarajärvi 2002, 136). Tutkimukseen saadaan lisää varmuutta ottamalla huomioon tutkimukseen ennustamattomasti vaikuttavia tekijöitä. Vahvistettavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkijan tulkinnat saavat tukea toisista vastaavallisista tutkimuksista. (Eskola & Suoranta 1999, 213.) Uskottavuutta meidän tutkimukseemme lisää se, että haastateltavat määrittelivät itse oman käsityksensä tunnettyöskentelystä haastattelun aikana, jolloin pystyimme vertailemaan käsityksiämme ja toteamaan, että ne ovat samansuuntaisia. Tutkimustuloksemme ovat

periaatteessa siirrettävissä, mutta on kuitenkin huomioitava kvalitatiiviselle tutkimukselle ominainen sidonnaisuus kulttuuriin ja aikaan sekä se, että ihmisten näkemykset ja kokemukset ovat aina yksilöllisiä. Tutkimuksemme luotettavuutta saattaa heikentää se, ettemme löytäneet tulkintojemme tueksi vastaavanlaisia tutkimuksia.

Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta lisää se, että tutkija selostaa tarkasti kaikki tutkimusprosessin vaiheet. Aineiston tuottamisen olosuhteet tulisi kuvata totuudenmukaisesti ja selkeästi. Myös suorien lainauksien käyttö lisää tutkimuksen luotettavuutta, lainausten avulla tutkija pystyy todentamaan omat tulkintansa. (Hirsjärvi ym. 2004, 216–218.) Tutkimuksemme luotettavuutta lisää se, että olemme pyrkineet kuvaamaan koko tutkimusprosessin tarkasti ja totuudenmukaisesti. Olemme myös käyttäneet suoria lainauksia tulosten esittelyssä perustelemaan saatuja tuloksia. Tutkimustuloksista tekemiemme johtopäätösten yhteydessä viitamme tutkimuksemme lähdekirjallisuuteen, mikä Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 190) mukaan lisää tutkimuksen luotettavuutta.

Tutkimuksemme luotettavuutta lisää se, että meitä oli kaksi tutkijaa. Litterointivaiheessa esimerkiksi tarkistimme toistemme litterointitekstit ja näin ollen saatiin varmuus siitä, että olimme kuulleet ja ymmärtäneet nauhoitetut haastattelut oikein. Ylipäätään koko tutkimusprosessin ajan pystyimme keskustelemaan ja jakamaan ajatuksiamme ja tulkintojamme tutkimukseemme liittyen toisen kanssa. Tulkintamme ja näkemyksemme ovatkin lähes aina osoittautuneet samansuuntaisiksi.

Tutkimuksen tekeminen on ollut monivaiheinen ja työläs prosessi. Tutkimuksen alussa tekemämme aikataulu on kuitenkin helpottanut ja jaksottanut tutkimuksen edistymistä. Pysyimmekin melko hyvin aikataulussa. Aikataulutuksen lisäksi prosessia helpotti mielestämme se, että teimme tutkimuksen parityönä. Saimme jatkuvasti tukea toisiltamme. Kirjoitimme litterointia lukuun ottamatta koko työn yhdessä, jotta tekstistä tulisi yhtenäinen ja molempien näkemykset tulisi esiin. Kirjoitusprosessi sujuikin hyvin, sillä olimme tehneet jo aiemmin paljon pari- ja ryhmätehtäviä yhdessä ja näin ollen toistemme työtavat olivat tuttuja ja tiesimme, että työtapamme sopivat yhteen. Vaikka prosessi tuntuikin välillä työläältä ja epätoivoiselta

kuitenkin aiheen tärkeys ja oma mielenkiintomme aihetta kohtaan motivoivat ja kannustivat eteenpäin. Kaiken kaikkiaan tutkimusprosessi onnistui mielestämme hyvin.

Tulevina sosiaalialan ammattilaisina voimme hyödyntää tutkimuksen antamaa tietoa lastensuojelussa mahdollisesti tulevina omahoitajina. Voimme myös jakaa tutkimuksesta saamaamme tietoa muille ja kiinnitämme ehkä aiempaa enemmän huomiota tunnetyöskentelyyn liittyviin asioihin. Tutkimuksen tietoa voimme hyödyntää myös laajemmin sosiaalialalla työskentelyssä lasten kanssa. Tunnetyöskentelyn toteutus on sovellettavissa myös esimerkiksi perhetyöhön, päiväkotiin ja nuorisotyöhön. Toivomme, että tutkimuksesta on hyötyä myös muille sosiaalialan työntekijöille, etenkin haastattelellemme omahoitajille ja muille lastensuojeluyksiköiden työntekijöille. Uskomme, että tutkimuksemme herättää ajatuksia ja rohkaisee työntekijöitä tunnetyöskentelyyn entistä enemmän.

Tunnetyöskentely lisää lapsilähtöisyyttä lastensuojelussa. Tunnetyöskentelyä tehtäessä lapsen ääni ja asema korostuvat ja lapsen osallisuus kasvaa. Tunnetyöskentelyssä käytettävät toiminnalliset menetelmät lisäävät lapsen osallisuutta ja niitä tulisi käyttää enemmän, koska niiden avulla lapsi ilmaisee itseään paremmin. Mielestämme on tärkeää tehdä tunnetyöskentelyä sijoitettujen lasten kanssa, jotta lasten tunnekuorma helpottuu, heitä kuullaan ja tuetaan sekä heidän osallisuuttaan voidaan lisätä.

Jatkotutkimusaiheena mielenkiintoista olisi selvittää millaiset valmiudet lastensuojeluyksiköiden työntekijöiden saama koulutus antaa tunnetyöskentelyn toteuttamiseen sekä vaikuttaako koulutuksen määrä ja sisältö tunnetyöskentelyn toteuttamistapoihin. Aihettamme voisi tutkia myös lapsen näkökulmasta. Voisi esimerkiksi selvittää miten lapsena sijaishuollossa olleet aikuiset kokevat tunteidensa ja kokemustensa käsittelyyn saamansa tuen.

LÄHTEET

- Cacciatore, R. 2008. Kiukkukirja. Aggressiokasvattajan käsikirja – vauvasta kouluikään. Helsinki: VL-Markkinointi Oy.
- Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. & Huovinen, M. 2008. Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa. Helsinki: WSOY.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 3. painos. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2007. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 25–43.
- Helminen, M.-L. & Iso-Heiniemi, M. 1999. Vanhemmuuden roolikartta. Käyttäjän opas. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. Tutki ja kirjoita. 10. osin uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Holmberg, T. 2003. Lapset ja vanhempien päihdeongelma. Helsinki: Lasten keskus.
- Holmberg, T. & Hakkarainen, P. (toim.) 2002. Sijoitettujen lasten vertaisryhmämalli. Ohjaajan käsikirja. Jyväskylä: Pesäpuu Ry. Lastensuojelun erityisosaamisen keskus.

Häkkinen, P. 1999. Lasta suojaavat yhteisöt. Teoksessa Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. (toim.) Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? Helsinki: WSOY, 94–121.

Isokorpi, T. 2004. Tunneoppia. Parempaan vuorovaikutukseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Keltikangas-Järvinen, L. 2000. Tunne itsesi, suomalainen. Helsinki: WSOY.

Kemppinen, P. 2000. Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt. Vantaa: Kustannusvalmennus P. & K. Oy.

Kinnunen, S. 1999. Lasten psykiatrinen osastohoito. Teoksessa Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. (toim.) Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? Helsinki: WSOY, 73–93.

Klap, K. 2005. Perheen merkitys sijoitetun lapsen kuntoutumisprosessissa. Teoksessa Laaksonen, S. & Kemppainen, M. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto Ry, 79–107.

Kyrönseppä, U. & Rautiainen, J-M. 1993. Lapsi laitoksessa. Helsinki: WSOY.

Kyrönseppä, U., Rautiainen, J-M., & Airio, T. 1990. Omahoitajamenetelmä. Lastensuojelun laitoshuollon neuvottelukunnan julkaisuja 3. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto Ry.

Niemelä, H. 2005. Lapsikeskeinen sijaishuolto. Mitä tekisin, jos tämä olisi oma lapseni? Teoksessa Laaksonen, S. & Kemppainen, M. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto Ry, 57–78.

Peltonen, A. & Kullberg-Piilola, T. 2005. Tunnemuksuu. Helsinki: LK- Kirjat.

Pihlaja, P. 1999. Työntekijä ja lapsi. Teoksessa Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. (toim.) Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? Helsinki: WSOY, 135–153.

Puolimatka, T. 2004. Kasvatus, arvot ja tunteet. Helsinki: Tammi.

Saarnio, T. 2004. Perhetyö lastensuojelutyössä. Teoksessa Puonti, A., Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.). Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 240–255.

Tamminen, T. 2004. Olipa kerran lapsuus. Helsinki: WSOY.

Taskinen, S. 2007. Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Oppaita 65. Helsinki: Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2009a. Lastensuojelu 2007 [viitattu 23.3.2009]. Saatavana: www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2009b. Lastensuojelu 2007 [viitattu 23.3.2009]. Saatavana: <http://www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojeluteksti.htm>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi.

Tuovila, P. 2008. Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Ketola, J. (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 29–76.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Oppaita 56. Helsinki: Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Väliavaara, C. 2004. Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Raportit 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu Ry. Lastensuojelun erityisosaamisen keskus.

Wright, N. & Oliver, G. 1998. Lapsen tunteet. Tampere: Kirjatoimi.